

MASTEROPPGAVE

Emnekode: BE323E

Navn: Reidar Jelstrup Egeland

Kritikk av den økologiske fornuft-en
filosofisk undersøkelse av fornuftsbegrepet i
økologisk økonomi.

Dato: 19.05.2020

Totalt antall sider: 73

Forord og problemstilling

Det foregår i dag en definisjonskamp i forhold til grønn omstilling. Få, om ingen, er lenger i tvil om behovet for et grønt skifte. Det er ikke der skoen trykker. Det er hva et grønt skifte betyr, både i teori og i praksis, som viser seg å være utfordrende å bli enige om.

Begrepet bærekraft er sentralt. Men også sirkulær økonomi, vippepunkter, økosystemer, grønn økonomi, økologisk fotavtrykk og resiliens er begreper som brukes om hverandre. For mannen i gata, for å bruke et populæruttrykk, fremstår det hele ofte som et fullstendig ubegripelig kaos av ulike oppfatninger, interesser og uklare ord og uttrykk. Nye miljømerker dukker opp på markedet, de politiske partiene sier alle at de har grønne løsninger, mange hevder at økonomisk vekst er hovedproblemet, andre fremmer sterkt at økonomisk vekst er mulig og nødvendig, utfordringen ligger på teknologiske løsninger, organisering av økonomien (sirkulær økonomi), og utvikling av grønne produkter og tjenester.

I faget **økologisk økonomi** har vi i løpet av studietiden hatt mange diskusjoner om forholdet til det vi kaller konvensjonell økonomi, og nærmere det som gjerne blir definert som grønn økonomi. Artikkelen *Circular Economy – Reducing Symptoms or Radical Change?* (Jakobsen, Storsletten, Temesgen 2019) oppsummer på mange måter denne diskusjonen. Problemet stopper imidlertid ikke der. Internt i økologisk økonomi pågår det per i dag en høyaktuell debatt om hvordan den harde kjernen i økologisk økonomi skal være (positiv definisjon), eventuelt hva økologisk økonomi ikke skal være (negativ definisjon). Enkelte sentrale tenkere (Spash 2013, 2020), har beskrevet en tendens til metodisk glidning over til konvensjonell økonomisk metode og bemerker at det kan virke uthulende på sikt.

Denne oppgaven er en vitenskapsfilosofisk og teoretisk oppgave. Den er et forsøk på å utvikle et sentralt begrep som skal styrke den harde kjernen i faget og være med på å skape et tydeligere *demarkasjonskriterium* i relasjon til hvordan økologisk økonomi skal definere seg som vitenskap.

Professor i økologisk økonomi Ove Jakobsen gjør per i dag en utvidet bruk av ulike filosofiske perspektiver for å argumentere for fagets egenart i forhold til konvensjonell økonomi. Jeg vil følge opp den tradisjonen i denne oppgaven, og mener å kunne forsvare en mangfoldig bruk av ulike filosofiske perspektiver for å argumentere for behovet for et nytt begrep, og at det er nettopp eksperimenteringen med ulike men beslektede tankesystemer som kan gi ny og interessant innsikt. Problemstillingen lyder:

Hvordan kan begrepet økologisk fornuft være med på å skape et tydeligere demarkasjonskriterium for økologisk økonomi som vitenskap?

Jeg vil spesielt takke min veileder professor Ove Jakobsen for god støtte og hjelp og for utrolig inspirerende samlinger i Bodø. Denne takken går også til de andre foreleserne på økologisk økonomi. Samtidig takker jeg alle mine medstudenter for veldig mange gode samtaler underveis og for de varme sosiale stundene vi har hatt sammen. Det er synd det er slutt, likevel, nå har vi et godt nettverk!

Innhold

Forord	s 1
Innhold	s 3
Innledning	s 4
Del 1	
Metode og teoretisk rammeverk	s 8
Del 2	
Kapittel 1 Fornuften som logisk, objektiv og gudommelig	s 15
Kapittel 2 Materialistisk fornuft under opplysningstiden	s 19
Kapittel 3 Den gamle fornuftens totale kollaps under romantikken	s 21
Kapittel 4 Modernitet og <i>the view from nowhere</i>	s 23
Kapittel 5 Mytene bak fornuften	s 27
Kapittel 6 Økologisk økonomi som reaksjon på en matematisk, hensynsløs og fremmedgjørende økonomi	s 30
Del 3	
Kapittel 7 Økologisk fornuft. Veien mot et nytt fundament for økologisk økonomi	s 42
Kapittel 8 Kritikk av den økologiske fornuft	s 50
Del 4	
Case	s 55
Avslutning	s 66
Litteratur	s 68

Innledning

Midt mellom løgn og sannhet, mellom fiksjon og realitet, går det en forventning om at det går an å skille dem fra hverandre på en absolutt måte. Denne forventningen har fulgt oss helt siden Platons dager, i noe forskjellig grad og noe forskjellig form. Siden da har også fornuften fått to oppgaver. Finne sannheten og ta beslutninger i henhold til den.

Man har til ulike tider søkt ulike typer sannheter og lagt ulikt vekt på dem. Ulike metoder har også vært tilgjengelig for å utvinne sannhetene. Religiøse sannheter spilte en stor rolle i middelalderen, og prestene og munkene ble autoriteter. Senere ble de religiøse sannhetene mindre betydningsfulle og sannhetene om den verdslige, dennesidige verden kom i sentrum. Filosofene og vitenskapsfolkene overtok kirkens mistenksomhet, nøyeregnskap og metoder for å tvinge sannheten fram. En vitenskapelig metode så dagens lys.

En radikalt ny type sannhet begynner imidlertid å ta form. En indre sannhet. En sannhet om en selv, i dypet og i troskap med en selv. Subjektivitet er sannheten, som Kierkegaard sa. Sannheten om den ytre verden falmer mot et krav om å leve i sannhet. Forførelsen og selvbedraget seiler opp som nye trusler.

I et pessimistisk og mørkt univers er det å overleve som gjelder. I en tenkt naturtilstand er det alle mot alle, og alle har baktanker og en strategi med å servere «sannheter». Alle bruker alt og alle andre som midler i en permanent kamp, kampen om tilværelsen.

I et positivt og lyst univers står vi sammen, gleder oss over hverandres gleder og seire, støtter og hjelper hverandre i en gjensidig avhengighet. Lever i sannhet og i pakt med naturen, som gir og tar. Vi søker sannheter som hever livskvaliteten og behøver ikke andre.

Hverken forestillingen om et mørkt og pessimistisk eller et lyst og positivt univers, i betydningen gitt ovenfor, er teorier som kan avkreftes eller styrkes med empiri. De er myter som gjensidig utelukker hverandre og danner en fortolkningshorisont mot hvilken forholdet mellom mennesker og mennesket og natur vil fremstå i et bestemt lys.

Derimot er det kanskje mulig, *the proof lies in the pudding*, som Arne Johan Vetlesen sier, å betrakte typer av samfunn over tid og påstå noe om hvilket verdensbilde som er mest destruktivt. Vetlesen, og mange andre, er ikke i tvil. (Vetlesen 2015).

Fornuft er i dag både et praktisk og et teoretisk begrep og framstår, paradoksalt nok, til en viss grad som forvirrende. Ulike kjernebegreper som for eksempel instrumentell rasjonalitet, diskursiv fornuft, omsorgsrasjonalitet, teoretisk og praktisk fornuft peker på at ingen ting er

entydig gitt med tanke på hva som er fornuftig, men behøver en fortolkningsramme, en filosofi eller et verdensbilde for å gi mening. Jeg vil påstå at det i utgangspunktet er den praktiske siden som er interessant, som har nedslag og betydning i den faktiske virkeligheten vi forholder oss til hver dag. I betydningen fornuft som den beste beslutningen. Likevel er det en åpenbar link mellom teoretiske refleksjoner om hva fornuft er, og det praktiske uttrykket og tolkningen. For økologisk økonomi mener jeg det er nødvendig med revolusjonerende tenkning om hva fornuft er, og på den måten få et sterkere filosofisk utgangspunkt, i sammenheng med en omveltning av verdensbildet, fra mekanistisk til organisk.

Enkelte legger vekt på at fornuften er en evne tildelt oss for å kartlegge verden. En erkjennelsesevne. I den berømte *Kritik der reinen vernunft* satte Kant rammer for fornuften, fratok oss forestillingen om å skue inn i Guds skaperverk, slik det egentlig var, slik både Platon og Descartes tenkte seg muligheten av, og lot den erkjennende fornuft stå i et absolutt avstandsforhold til den praktiske fornuft, som handlet om moralske dommer. Andre legger i grunnen mer vekt på fornuften som en praktisk evne, en evne til å ta beslutninger. Jürgen Habermas analyserer moderne rasjonalitet utfra et kommunikativt perspektiv som oppløser den statiske fornuftsmodellen til Descartes og rasjonalistene med ham. Han gjør rasjonalitet til et situasjonspreget begrep som impliserer intersubjektivitet og samhandling. Vetlesen kritiserer senere Habermas for å ha utelatt naturen (Vetlesen 2015), (Stølen 2016). Habermas lykkes ikke med å inkludere den utvidete livsverdenen i rasjonalitetsbegrepet, vår indre natur blir ikke knyttet til den ytre, det som ikke kommuniserer i et verbalt språk stenges ute. Moderniseringen går ubønhørlig videre, på bekostning av naturen.

Økologisk økonomi har siden sin fødsel på sent 1980-tallet, trukket med seg en ambivalens i forhold til egen kunnskapsproduksjon. Kjernen i faget er en kritikk av det konvensjonelle økonomifaget, hvordan det skaper en hel rekke av graverende problemer og til slutt blir selvutslettende. Ambisjonen er å trekke økonomien inn i naturen, som den alltid burde ha vært en del av, og å skape et samspill der naturen er utgangspunktet, endelig og sårbar i sitt vesen, med grenser økonomien ikke kan overskride, for ikke å ødelegge egne eksistensbetingelser. Dette grunnleggende utgangspunktet har i sin tur ledet til en rekke nye spørsmål, perspektiver og analyser som igjen har ført til usikkerhet om hvor den videre veien går for faget. I artikkelen *The need for ecological ethics in a new ecological economics* (Washington & Maloney 2020), argumenterer forfatterne for en langt mer eksplisitt etikk som fundament. De mener faget legger for stor vekt på vitenskapelige fakta og for lite på verdi og etikk. En overflatisk gjennomgang av de siste utgavene til *Ecological Economics*, kan bekrefte et

inntrykk av at tendensen går mot empirisk kunnskapsdannelse i et teknokratisk og akademisk språk utført av spesialister. Eksempelvis (Roobavannan m.fl. 2020), (Thanassekos & Scheld 2020), (Hoon, S m.fl. 2020), (Kaiser m.fl. 2020).

En slik innvending er symptomatisk for en utbredt oppfatning om at økologisk økonomi kan miste noe av brodden mot konvensjonell tenkning og igjen miste muligheten for å gjøre de mer fundamentale grepene som synes nødvendig. Clive L. Spash beskriver en situasjon der *big-tent-strategien* leder til uoverkommelige avstander i faget og argumenterer for å enes om det han kaller for den dypere økologiske økonomien, i tråd med økosofien til Arne Næss (Spash 2013).

Den brede enigheten om transdisiplinær forskning (Jakobsen 2019, s. 26) og heterogenitet krever kanskje en sterkere kjerne? Hvis det er riktig at faget tenderer mot å nærme seg konvensjonell økonomi, slik Spash mener, kan det påstås at det henger sammen med uenighet om fundamentale spørsmål som tilhører den harde kjernen i faget. (Spash 2020).

Selv mener jeg at økosentrisme (Washington & Maloney 2020) ikke vil gjøre hele jobben, og vil heller komme med et alternativt forslag i tråd med den norske linjen til Ove Jakobsen. Denne tolkningen av økologisk økonomi kan trygt plasseres innenfor den rammen som Spash ville kalle dypere økologisk økonomi, med åpenbar vekt på paradigmeskifte i relasjon til verdensbilde og ontologisk grunnlag. Jeg vil foreslå en liten forskyvning av fokus fordi jeg mener at spesielt fornuftsbegrepet er en nøkkel til å forstå hvilke krefter som holder fast i det gamle paradigmet.

Ove Jakobsen konstruerer en serie med nøkkelbegreper som skal gjøre det mulig å skille mellom det gamle og det nye paradigmet. *The economic man, the ecological man* og *the cosmic man* skal illustrere hvordan grunnleggende filosofi eller et sett av grunnleggende forestillinger farger på en fundamental måte våre individuelle liv, personlige ambisjoner og samfunnet som helhet og vårt forhold til naturen. Meningen bak det er å forme et syn på mennesket, som for det første også er et syn på naturen, og for det andre gjør det mulig å se en dypere mening i den nye økonomien. *The cosmic man* skal åpne for en dypere og inderligere form for deltakelse i økonomien utover å utføre markedstransaksjoner. Det er et menneske og natursyn som drar mennesket inn i og tilbake til naturen, inn i seg selv og ut til naturen, i en bevegelse som skal skape en bevissthet om helheten og sammenhengene og slektskapene vi inngår i, heller enn å bryte forbindelseslinjene og isolere mennesket utenfor.

Jeg mener at den norske skolen åpner opp for et nytt fornuftsbegrep, mens andre tolkninger av økologisk økonomi ikke gjør det. Fornuftsbegrepet står midt mellom mennesket og naturen, midt i menneskets selvforhold og midt mellom den verdenen vi kan si noe om og den vi bare er en del av. Fornuftsbegrepet vil drive oss ut av eller knytte oss sammen med det vi hører til, gjøre oss frie eller ufrie, alt ettersom hvilke myter det har røtter i.

Splittelsene i faget kan kanskje ha noe med fornuftsbegrepets historie å gjøre og tilknytningen til et dypere mytologisk lag. De kan skyldes uenigheter på et dypere plan, om hva slags innsikt og utgangspunkt man kan ha tillit til. Fornuft, intuisjon, metode eller noe annet?

I del 1 beskriver jeg hvorfor og hvordan jeg bruker filosofisk metode. Samtidig gjør jeg rede for at jeg vil benytte et case for å illustrere enkelte poenger. Målet med caset er dobbelt. For det første å knytte oppgaven direkte til virkeligheten, og for det andre å vise at økologisk økonomi generelt kritiserer den konvensjonelle økonomien på en særegen måte. Det ligger en tydelig advarsel fra Alfred North Whitehead i forestillingen om *fallacy of misplaced concreteness* (Jakobsen 2017, s 12), som også burde danne en norm for økologiske økonomer.

I del 2 vil jeg forsøke å kort beskrive hvordan fornuftsbegrepet historisk sett har forandret innhold og dermed vært med på å endre synet på hva tenkning er, hva mennesket er i forhold til naturen, hvilke mål vi bør forfølge for våre liv som enkeltmennesker og i fellesskap og hvilke verdier og visjoner vi bør dyrke. Spesielt vil jeg påpeke at fornuftsbegrepet periodevis, helt eller delvis kollapser, og at den økonomien som reiser seg på ruinene, i teori og praksis, er svært preget av fornuftens kollaps.

Deretter ønsker jeg å knytte fornuftshistorien opp mot en dypere og mer eksistensiell form for refleksjon kanskje, omkring forholdet mellom fornuft og myter. Til det vil jeg benytte meg av Stein Mehrens analyser av modernitetens menneskebilder og rasjonalitetskrise (Mehren 1977 og 1980).

Så vil jeg vise hvordan økologisk økonomi oppstår som en reaksjon på en økonomi og en vitenskapelig tenkning som på en total måte virker fremmedgjørende og etter hvert er destruktiv i en svært vid betydning, både på indre og ytre natur. Det ligger en fare her, siden mye av den etablerte dirskursen er inspirert av romantisk filosofi, der holisme, organisk virkelighet, immanens, intuisjon og partikularitet er nøkkelord. Å åpne opp for denne direkte koblingen mellom oss og naturen, en slags total identifisering, kan også føre til mistenkeliggjøring av tenkning og bevissthet, en form for misantropi, der det er om å gjøre å

ikke tenke som blir normen. Det er en fare for at fornuft kollapse, uansett innhold, og at all kritikk gjøres umulig. Det er en svært sårbar situasjon.

I del 3 er derfor ambisjonen å argumentere for og å presentere et nytt fornuftsbegrep. Jeg ønsker å vise at et slikt begrep er fordelaktig med tanke på å bevare individets mulighet for kritikk, samt en dypere erfaring av frihet. Til det vil jeg benytte meg av Mehrens innsikter og spesielt hans tolkning av Kierkegaards filosofi.

Helt til slutt, i del 4, presenterer jeg nevnte case. Det er ikke noe klassisk case-studie, men heller et forsøk på å anvende en virkelig situasjon for å illustrere enkelte poenger.

Del 1 Teoretisk rammeverk og metode

Teoretisk rammeverk

Oppgaven vil omhandle det vitenskapsfilosofiske grunnlaget for økologisk økonomi. For å nå inn til kjernen og ha en mulighet til å evaluere, kommentere og kritisere denne, behøver jeg et teoretisk rammeverk, en teoretisk horisont bestående av ulike perspektiver. Perspektivene er partikulære og knyttet opp til diskurser knyttet til tema og tidsepoke. De har likevel overlappende områder, og nettopp derfor mener jeg det er meningsfullt å knytte dem opp til hverandre i et forsøk på å styrke kjernen i den økologiske økonomien.

Ove Jakobsen

I flere bøker og artikler har Ove Jakobsen tolket økologisk økonomi på en måte jeg vil kalle for den norske skolen. I denne versjonen legges det større vekt på en filosofisk vending, et paradigmeskifte, fra en mekanistisk til en organisk forståelse av verden. *The ecological man* suppleres med *the cosmic man* (Storsletten & Jakobsen 2014), et nytt menneskebilde som skal gjøre det enklere å finne vår plass i det nye verdensbildet. Jakobsen henter inspirasjon fra en rekke filosofer og alternative økonomer, og det er ikke ukontroversielt å si at denne versjonen av økologisk økonomi er dypere og mer spirituell enn den amerikanske (USSEE) eller den europeiske konsensus (ESSEE). Prosessfilosofien til Whitehead har en særegen posisjon. Med denne som bakgrunn er målet å gi rom for frihet, spontanitet, kreativitet, bottom-up-initiativ og bevegelse. Det er også denne som utgjør det filosofiske grunnlaget for det organiske verdensbildet, ontologisk sett (Jfr. Jakobsen 2017).

Å få en samlet oversikt over Jakobsens tenkning er svært utfordrende, og kanskje ikke ønskelig eller meningsfullt, med tanke på en dypere filosofiske orientering, som uttrykkes, både implisitt og eksplisitt. Hvis tenkning også er en del av den dynamiske prosessen som er

livet, økosystemene, økonomien og kulturen, så er det kanskje ikke ønskelig å være for fast i begrepskartet. Det synes likevel å skjule seg et paradoks her av samme slag som vi finner i den filosofiske refleksjonen rundt begrepet sannhet. «Hvis alt jeg sier er løgn, som må også denne setningen være usann». Det kan være et uttalt ønske å være dynamisk, men da blir denne uttalte ambisjonen statisk. Derfor vil jeg forsøke å beskrive enkelte faste holdepunkter i Jakobsens økologiske økonomi.

I *Økologisk økonomi-et perspektiv på fremtiden, Anarchism and Ecological Economics: A Transformative Approach to a Sustainable Future, Transformative Ecological Economics: Process Philosophy, Ideology and Utopia* og de to artiklene *A conceptual framework for ecological economics based on systemic principles of life* (sammen med Fridjof Capra) og *Circular Economy – Reducing Symptoms or Radical Change?* (sammen med Vivi Storsletten og Amasale Temesgen) gir Jakobsen et utkast til et nytt metaparadigme (Franco 2018, s 200) for økologisk økonomi. Dette kan karakteriseres med seks hovedprinsipper som skiller seg ut.

Før det første betraktes verden som organisk. Et overlappende levende system av nettverk i en sammenhengende, men begrenset struktur. Den virkeligheten som blir beskrevet av økologer danner et utgangspunkt, men er ikke utfyllende. Vel så viktig er den metafysiske ideen om at virkelighetens innerste vesen er en prosess, og per definisjon i forandring, eller utvikling. Det er en forestilling som ikke er mulig å verifisere empirisk eller vitenskapelig. Men det er også poenget og kritikken mot det verdensbildet som har fått dominere den konvensjonelle økonomien til nå. Dette blir spesielt tydelig gjennom artikkelen *A conceptual framework for ecological economics based on systemic principles of life*. (Capra & Jakobsen 2017).

For det andre legges vekt på politisk frihet. Tanken er at spontanitet og frihet har en forbindelse med livskvalitet som ofte blir undertrykket i en moderne kontekst. Jakobsen har et annet begrep om frihet enn det som ligger til grunn for liberalistisk ideologi. Det er et sosialt, men også intuitivt frihetsbegrep, knyttet til våre nettverk, både med tanke på kultur og natur. Jakobsen kritiserer ofte den ontologiske individualismen til grunn for neo-klassisk økonomi, som til forskjell fra en dypere form for frihetsopplevelse, er en abstraksjon og i grunnen en destruktiv illusjon. I en sammenligning med anarkistisk ideologi, blir et positivt menneskesyn tydelig, der forutsetninger for fri livsutfoldelse ligger i desentraliserte samarbeidende nettverk. Det politiske frihetsbegrepet blir særdeles tydelig i en sammenligning med anarkistisk filosofi i *Anarchism and Ecological Economics: A Transformative Approach to a Sustainable Future*. (Jakobsen 2019 (1)).

For det tredje står den diskursive rasjonaliteten til Habermas og Apel for et konseptuelt grunnlag for en samarbeidende økonomi. Samtidig suppleres den diskursive rasjonaliteten med et perspektiv fra antroposofi samt refleksjoner fra Spinoza og Næss i en erkjennelse av at diskursiv rasjonalitet er formell og mangler innhold. (Jakobsen 2019 (2), s. 107).

For det fjerde har utopisk tenkning en helt særegen plass. Jakobsen refererer ofte til *Utopia* av Thomas Moore som et teoretisk utgangspunkt, men hvor også Ruth Levinas, Paul Ricoeur og Karl Mannheim's arbeid er referanser. Den sentrale tanken er hvordan utopisk tenkning skaper en spenning mellom potensialitet og aktualitet, og dermed et driv mot noe ønskelig og positivt. (Jakobsen 2017, s. 31-40).

For det femte legger Jakobsen vekt på et positivt syn på mennesket i relasjon til forholdet mellom grupper og nasjoner. Positiv fred er en forutsetning for indre og ytre utvikling med tanke på livskvalitet, utfoldelse og livsglede. Virkelighetsbeskrivelsen i denne sammenhengen henter inspirasjon fra Galtung, Næss og Ghandi. (Jakobsen 2017, s. 108-111).

Og for det sjette kjennetegnes økologisk økonomi ved transdisiplinære forskningsmetoder. Det er både uttalt eksplisitt ved mange anledninger, men også vist indirekte. Et trekk ved både *Økologisk økonomi-et perspektiv på fremtiden* og *Transformative Ecological Economics: Process Philosophy, Ideology and Utopia* er særdeles iøynefallende, og er med på å uttrykke en norm om teoretisk og praktisk mangfoldighet som faglig orientering. Presentasjonene av de mange ulike perspektivene og inspirerende tenkere bak økologisk økonomi, gir et solid inntrykk av et fag i dynamisk tilblivelse, og at det ikke er ønskelig med bare en vei eller en sannhet. I stedet for reproduksjon av kunnskap og en tendens til at faget lukker seg om seg selv, er denne måten med på å trekke faget ned til partikulære tenkere, gitt personlig orientering og kreativitet, historisk epoke, kulturelle betingelser og teoretiske rammer. Det står i et motsetningsforhold til en ambisjon om å søke etter universelle regler og sannheter.

Stein Mehren

Perspektivet til Stein Mehren vil jeg kalle for mytologisk, kritisk og poetisk realisme. I *Myten og den irrasjonelle fornuft*, gir Stein Mehren dype og innsiktsfulle analyser av ulike menneskebilder i vår tid. Beskrivelsene han tegner, gir et bilde av en utrettelig jakt etter et gyldig punkt for vitenskap, tenkning, etikk og livsfølelse. Det som Descartes mente han hadde funnet. Fra Jean Paul Sartres eksistensielle og fenomenologiske negasjoner for å definere hva bevissthet er, til Theodor W. Adornos negative dialektikk. Den eneste som lykkes delvis er Kierkegaard mener han, som har utviklet en indirekte filosofisk metode. Det er dikterfilosofi

som lykkes, hevder Mehren, ved å indirekte meddele refleksjoner, aldri direkte. (Mehren 1977, s. 138). Og dermed avslører Mehren også sin egen metode. Det som er særegent ved Kierkegaards filosofi eller eventuelt fiksjon, er nettopp at den beveger seg i det fiktive landskapet, og det oppstår en særegen spenning mellom det fiktive og det reelle. Ved å bruke pseudonymer og litterære dialoger iscenesetter Kierkegaard for en levende filosofi.

Ankerpunktet til Mehren, med tanke på konvensjonell fornuft, hvis jeg tolker Mehren riktig, er tenkning som stivner til konvensjonelle sannheter og isolerer mennesket i en passiv ensomhet i forhold til verden og naturen. *Verden og sjelen er ikke lenger hverandres speil og samtalepartnere*, som han uttrykker det. (Mehren 1980, s. 226). Det blir tydelig når Mehren kritiserer senere eksistensialister, som mister innholdet på veien, og friheten, i det de forsøker å lage og følge en fast oppskrift. Det har han til felles med postmodernistisk filosofi, for eksempel Michel Foucault, som kritiserer det *Kantianske fornuftsbegrepet* som utgangspunkt for vitenskap og sannhet. For postmodernistene finnes intet allmenngyldig og universelt utgangspunkt for tenkning og etikk, dermed blir alle perspektiver i prinsippet like gyldige, eller kanskje som Mehren hevder, likegyldige og overflatiske. Mehrens vei ut av nihilismen er å innføre et lag av mytologi og kritisk realisme.

Mehren beskriver en prosess der jeget formes, som fornuftsbegreper og verdensbilder kan forstyrre, formørke og blokkere for. (Mehren 1992, s. 26). Vi kan ikke forstå våre egne forståelsesformer hevder han. (Mehren 1977, s. 3). Det er ingen vei utenom mytologiene. Vår fornuft har blindsoner og vil være formulert på myter som vi ikke ser. For øvrig har han det samme utgangspunktet som kritiske realister. At verden ikke lar seg fornekte, og at våre forsøk på å nærme oss sannheten om den, påvirker nettopp resultatet av vår søken.

Samtidig har Mehren et relativt tydelig øye for estetiske verdier. Til forskjell fra Descartes, som søkte etter evidente sannheter, vil jeg påstå at Mehren søker etter intuitive. Og intuisjon stikker dypere, tar med alt, det hele, også estetiske, eksistensielle og sosiale verdier. Det som strider mot dype og grunnleggende intuisjoner, er ikke verd å forfølge, synes å være et utgangspunkt for Mehren. Betydningen av diktning og poesi gjenkjenner han hos Kierkegaard. Og i vektleggingen av estetiske verdier finnes et krysningsspunkt med filosofien til Whitehead. Hvilket leder over til å sammenligne prosessfilosofien til Whitehead med dikterfilosofien til Mehren.

Det er ikke uten grunn at prosessfilosofien er vanskelig tilgjengelig. På samme måte som Heidegger så seg nødt til å skape et nytt og filosofisk vokabular for å kunne uttrykke det

unevnelige, har også Whitehead skapt et nytt sett av begreper som er lite transparente. En av hensiktene med prosessfilosofien er nettopp å inkludere vår fornuft, vår filosofi, i prosessene, i naturen, i det de formidles. Et overskridende ut av kroppen-punkt, *a view from no-where*, er nettopp en slik form for tenkning og fornuft, som Whitehead tenker seg ikke finnes.

Utfordringen han forsøker å løse, er å skrive fra innsiden, uten å implisere transcendens.

Mehren selv gir det opp og kommer heller til en posisjon jeg vil kalle for det komplementære kosmiske mennesket, *complementary cosmic man*, for å utvide Jakobsens figur noe. På *innsiden av* og på *utsiden av* samtidig. Paradoksalt og absurd, men, og kanskje nettopp derfor, en mulig vei ut av en *epistemologisk avstand* som det primære og utgangspunktet for fornuften.

Arne Johan Vetlesen

I *Cosmologies of the Anthropocene* gjør Vetlesen en akademisk vending mot en radikalt ny måte å betrakte bevissthet på. I betydningen kategorisk ny med tanke på en fastlagt og kanskje fastlåst diskurs og forståelse av hva bevissthet er og menneskets plass i verden og naturen, for den konvensjonelle og akademiske filosofiens del. Det setter samtidig fornuften i et helt nytt lys. Med en særdeles innarbeidet evne til å gå i dybden, undersøker Vetlesen det filosofiske grunnlaget for panpsykisme, forestillingen om at bevissthet ikke kun er en rent menneskelig egenskap.

I flere bøker (Vetlesen 2015, Vetlesen og Willig 2017, Vetlesen 2019) har Vetlesen beskrevet en tydelig tendens til sensur, til å blokkere for forståelsen av, til å stenge vesentlige aspekter ved virkeligheten ute av bevisstheten, i en slik grad at det kan se ut som en bevissthetsinnsnevrende bevegelse i stedet for en bevissthetstutvidende eller rasjonalitetsøkende i Habermas' forstand. Går det mot en ny form for kollaps av fornuften, mot irrasjonalitet, på samme måte som i den kaotiske tiden på slutten av 18-hundretallet og begynnelsen av 19-hundretallet?

Noe av hovedpoenget i *Cosmologies* er at vi som sivilisasjon ikke bare har hatt et teoretisk rammeverk, men viktigere, har *praktisert* et verdensbilde. (Verdibørsen 04.04.2020). Det som blir relevant da i denne sammenheng er hvordan økonomi som fag har vært og er et sentrum for å rettferdiggjøre og å iverksette, sette ut i live, visse praksiser. Altså være et av de mest sentrale overføringsleddene der tenkningen føres ut i praksis, i det nyliberalisme etter 1978 fremstår som et alternativ det tilsynelatende er umulig å kritisere. (Vetlesen 2011).

Metode

Undersøkelser av metanivået i et fag krever spesielle verktøy. For det første bør det være mulig å beskrive det eksisterende metanivået i begreper og termer som på sett og vis forholder seg kritisk til, det vil si i en viss avstand til, det som betraktes og vurderes. Det er en særegen utfordring, så lenge utgangspunktet er i faget, innenifra og ut.

Samtidig beveger jeg meg i en spenning mellom det jeg vil karakterisere som to metafilosofiske paradigmer. (Franco 2018). I denne betydningen av et paradigme, som består av grunnleggende syn på verden, mennesket, kunnskap og forholdet til naturen, beveger jeg meg langt utenfor undersøkelser som kan styrkes ved observasjon. I denne sammenhengen får observasjon en annen rolle.

Økologisk økonomi er heldigvis et åpent fag, i den forstand at toneangivende tenkere oppmuntrer til å eksperimentere med nye innfallsvinkler, sammenligninger, ideer og perspektiver. (Jakobsen 2019 (2), s 22). Som Spash nevner, er det en utfordring i seg selv. (Spash 2013). Uansett, for denne oppgavens del, hvor jeg vil argumentere for en viss innsnevring, for å imøtekomme kritikken til Spash, er denne metodiske åpenheten en velsignelse.

For det første er kritisk realisme et sentralt ståsted. Forestillingen om at vi selv er årsaken til at vi ikke har en direkte tilgang til sannheten om naturen og virkeligheten, synes uproblematisk i dag. Kritisk realisme er et anerkjent perspektiv i økologisk økonomi, og fungerer godt til å belyse en god del sentrale aspekter ved den sosiale og økonomiske virkeligheten. Jeg kommer likevel ikke helt i mål med kritisk realisme og må supplere med et annet perspektiv.

Kritikk av opplysningstidens tro på fornuft har tatt flere former. De mest lovende filosofiske metodene, i forhold til mitt utgangspunkt, mener jeg Michel Foucault er opphavsmann til. Hans metoder har blitt gjenstand for akademisk uenighet og mange betviler deres gyldighet. Når Habermas kommer til kort med en forventning om bevaring av rasjonalitet, er det på bakgrunn av en forestilling om historisk og sosial kontinuitet, som nettopp Foucault motstrider. Det er bruddene og diskontinuitet Foucault er opptatt av. Foucault mener det er mulig å beskrive kunnskapsregimene gjennom å kontrastere dem mot hverandre. Uten å forholde seg til gyldigheten av innholdet. Hvilket også blir metodenes svakhet, og som gjør at Foucault blir betraktet som relativist og nihilist.

Hverken immanent kritikk, som for eksempel Kant benytter seg av for å utforske fornuftens grenser, eller dialektisk kritikk, som betinger et uavhengig ståsted, tenker jeg gjør det mulig å bevege seg på den dynamiske måten jeg er ute etter her. (Schaanning 2000, s. 17). I den forbindelse forholder jeg meg også til måten Arild Utaker belyser forskjellen mellom Kants og Foucaults kritikk, og ulik oppfatning og bruk av *begrep selv*. (Utaker 2016).

Foucaults metoder er derimot ikke uten utfordringer. Men sett i lys av Mehrens syn på at subjektivitet også finnes utenfor mennesket, kan disse utfordringene betraktes i et nytt lys. Ved hjelp av Mehrens innsikter, får metodene et indre liv av narrativitet, poesi og mytologi. Det behøver derfor ikke å være en svakhet og en logisk brist at et arkimedisk punkt for kritikk ikke finnes. Og at det igjen nødvendigvis leder til relativisme og nihilisme.

I denne oppgaven mener jeg det er Foucaults metode, av Schaanning beskrevet som intervenserende kritikk, hvor begrepene systemkontrastering og opphavstraderingsanalyse har en nøkkelrolle, som best beskriver framgangsmåten. (Schaanning 2000, s. 21). Selvsagt i en uhyre mye mindre målestokk enn Foucaults egne undersøkelser, og ikke mindre viktig, i samklang med Mehrens filosofi. Det som er sentralt er at enkelte skadelige aspekter ved bestemte praksiser kommer til syne. Ikke at denne måten å la fenomener komme til syne på eventuelt ikke følger en akademisk standard med tanke på universalitet, hvilket krav er et problem i seg selv.

Foucaults begrep om det *historisk apriori*, (Foucault 1996, s. 219), skal peke på visse historiske betingelser for at enkelte konstituerende begreper dannes og andre forblir i mørket. Et slik metodisk grep gir en fordel når det nye fornuftsbegrepet skal formes, som blir vanskelig innenfor kritisk realisme, i det kritisk realisme blir stående uten ressurser i forhold til et positivt nytt begrep. Intensjonen med det nye fornuftsbegrepet er å skape en deltakende og operativ posisjon, ikke kun skape et ståsted for observasjon og kritikk. Hensikten er å vise hvordan fornuftsbegrepet endres i sprang, hvor en betydning, forståelse og praktisering gjensidig utelukker en annen.

Siden hensikten min ikke er å komme med påstander eller teorier som kan styrkes med empiri, har jeg heller ikke med intervjuer eller forsøker å samle fakta. Hensikten er å utfordre metodeplanet i faget, vurdere de grunnleggende begrepene. Det er bare mulig mener jeg ved å forsøke å tenke en gang til. Snu og vende på den tenkningen som ligger til grunn, gå til kildene, se etter svake punkter, sammenligne, veie, vurdere, lodde dybden av, bruke intuisjon, innlevelse og hermeneutisk tolkning. Lete etter perspektiver som er glemt og som kan være

verdifulle. Gjøre enkelte justeringer, alt for å få et resultat som stemmer bedre overens med, ja hva egentlig? Målet kan umulig være å finne riktige svar, men heller skape dialog, undring, engasjement og motivasjon og eksperimentere med løsninger som kanskje fungerer bedre enn tidligere måter å tenke på. Og for denne oppgavens del, er målet å skape en dialog rundt muligheten for selvkritikk, i positiv forstand, når vi går over til å betrakte verden på en helt ny måte.

Dermed blir økologisk fornuft et helt sentralt begrep i oppgaven. Målet er å skape et fornuftsbegrep som kan vurdere verdien av, sannheten av og meningen i økologisk økonomi som fag og samtidig forholde seg kritisk til seg selv.

Case-analysens rolle

Valget å analysere en case er motivert utfra en tanke om at den situasjonen som belyses, avslører en rekke skjulte forutsetninger for og konsekvenser av gjeldende økonomiske system. Da blir det også klarere hvilke grep som kunne og burde ha vært tatt i stedet. Jeg mener dermed at dette praktiske eksempelet styrker argumentasjonen for en alternativ tilnærming, et alternativt fornuftsbegrep. Situasjonen som analyseres er den pågående kritiske hendelsen som populært kalles *coronakrisen*. Det at det ikke er en avsluttet hendelse, og således behandlet av anerkjente forskningsmiljøer, vil jeg hevde at ikke er avgjørende for analysen i dette tilfellet. Jeg vil påstå at fordelene ved å bruke nettopp denne hendelsen veier opp for ulempene ved å mangle kommentarlitteratur. For det første er denne krisen av et unikt omfang, slik at manglene ved det økonomiske systemet åpenbarer seg på en sjeldent instruktiv måte og for det andre fører det at krisen er så aktuell til et helt åpenbart nærvær og engasjement. Ønsket er å vise at økologisk økonomi er et praktisk fag med røtter i det lokale og en intensjon om å gi vitale impulser til samfunnet innenifra og ut, og samtidig demonstrere at noe av årsaken til problemene ligger i at det konvensjonelle økonomiske systemet er formet av motsatte betingelser, slik det styres ovenfra av en *virkelighetsfjern* form for fornuft.

Del 2

Kapittel 1 Fornuften som logisk, objektiv og gudommelig

Det er en allmenn oppfatning at det er modernitetens verdensbilde som har brakt økonomien i utakt med dens utgangspunkt og betingelser, naturen og økosystemene. For den konvensjonelle økonomiens del, er kvintessensen av denne tenkningen uttrykt, som *the economic man*, innbegrepet av hvordan et verdensbilde fant et praktisk økonomisk vesen, en

konkret måte å anvende en viss abstrakt posisjon på. Jakobsen poengterer at miseren starter med Descartes og Bacon. (Jakobsen 2019, s. 41 og 76). Det mekanistiske verdensbildet har ansporet til en atomistisk metafor for økonomien og rettferdiggjøring av en fragmentering i alle ledd, der individualisme, egne behov, konkurranse, marked og deregulering er nøkkelord.

En avstandtaken til mytene og religionene som leverandører av virkelighetsbilder, kanskje som et ledd i et sosialt opprør, et forsøk på å frigjøre seg fra maktstrukturer som mer og mer savnet legitimitet, ledet i en periode det europeiske mennesket mot en gjenoppdagelse av en evne som ikke på lenge hadde blitt tillagt mye vekt. Renessansemennesket tok opp tråden fra Platon og Aristoteles og beskrev fornuften som gudommelig. På den måten løsriver renessansemennesket seg, men viderefører likevel et dypere tankegods. At mennesket gjennom enkelte praksiser, ritualer og tenkemåter kan komme i kontakt med det hinsidige og sanne, *det gudommelige*. Det som nå skjer er en forskyvning fra tanken om frelse til fornuft. Som en forløper til senere psykologi, trakk Rene Descartes en skillelinje mellom det kroppslige og mentale ved å plassere sansing og følelser i en kroppslig utstrakt og mekanisk virkelighet, og det mentale som ren fornuft, utenfor eller over det materielle.

Dualismen til Descartes er ikke ny. Mange før ham har vært opptatt av menneskets sjel, og at sjelen var noe vesensforskjellig fra naturen og materien for øvrig. Det nye er at naturen beskrives i mekanistiske begreper. Her henter Descartes inspirasjon fra mange av samtidens tenkere. Teknologisk utvikling og anvendelsen av stadig finere former for maskineri, gir forestillinger om at menneskets kropp også kan være en meget avansert maskin. Dualismen sikrer likevel mennesket fremdeles en plass ved det eviges bord og garanterer på en måte en vei til sannheten.

I *Discourses de la Methode* bereder Descartes grunnen for det nye verdensbildet. Han leter etter og mener han finner et arkimedisk punkt for tenkningen, et utgangspunkt det ikke er mulig å betvile, dermed det berømte *Cogito ergo sum*. Men allerede i forutsetningen, at det ikke er mulig å betvile tvilen selv, gir han intellektet forrang, og jobber dermed utvilsomt med en skjult forutsetning. Av de mest sentrale kritikerne av Descartes metode, er i denne sammenheng Heideggers kritikk en av de mest relevante. Heidegger mener Descartes utelater et helt sentralt aspekt ved hva subjektets væren, mer konkret, meningen med og betydningen av denne partikulære væren, det som Heidegger senere skal kalle for *Dasein*. (Shockey 2012).

Jeg skal forsøke å belyse forholdet med et eksempel. I det jeg tar en tre og en halv mollberger fra 10 meter, som hvis det gjøres for nærme kanten av stupetårnet, har vist seg å være dødelig,

kan jeg ikke tillate meg den luksus å tvile på at jeg eksisterer. Et øyeblikks tap av fokus og konsentrasjon kan bli fatalt. Den kroppslige tilstedeværelse, som fyller et sosialt, temporalt og naturlig rom, som del av et større nettverk, neglisjeres hos Descartes. Det er nettopp denne sosiale og naturlige væren, i all sin dynamikk og spenningsforhold, i all sin fargesprakende tilstedeværelse, i fare som i lykke, som ikke lar seg betvile, uten på sett og vis å kollapse, ikke som et intellektuelt forhold, men som et rent lidenskapelig, emosjonelt og intimt forhold, om liv og død. En slik kroppslig kritikk av Descartes skal, ifølge Finn Skårderud, Antony Gormley gi uttrykk for i sin kunst. (Skårderud 2011).

Descartes utleder av sin oppdagelse at det som er evident, er sannere enn det som er sammensatt og uklart. Første regel i metoden blir da å bryte det sammensatte og uklare ned til det enkle og selvsagte, slik at sannheten springer en i øynene. Reglene som følger gir et bilde av fornuften som sårbar. Kun ved viljesanstrengelse, konsentrasjon og dedikasjon er det mulig å vinne over villfarelser, illusjoner, misforståelser og mistolkninger. Ved metikuløs, mistenksom og nidkjær framferd skal det være mulig å fortsette på den sanne vei. Det passer som hånd i hanske til kirkens mistenksomme blick på det lastefulle mennesket, som må vokte vært skritt for ikke å bli fristet og forledet til synd og fortapelse.

Fra et sosialpsykologisk perspektiv kan man kanskje hevde at Descartes lanserer sin versjon av den gamle tanken om menneskelig overlegenhet i forhold til natur. Adorno og Horkheimer har eksempelvis analysert fortellingen om Odyssevs som en fortelling om å seire over og dominere både indre og ytre natur. (Hverven 2018, s. 51). Lenger tilbake kan offerhandlinger også tolkes som et ønske om å manipulere og dominere over ytre virkelighet, med de virkemidlene som måtte behøves, uansett pris.

På samme tid har det vært en utbredt oppfatning at det kreves en innsats for å overskride naturen. En vilje, en kraft, som som oftest har blitt forestilt som en maskulin evne. Det kvinnelig som immanent og som natur. Det mannlige som transcens og fornuft. Aktiv dominans mot passiv underlegenhet. Naturen har blitt oppfattet som noe svakt, passivt og underlegent, ikke ønskverdig, noe laverestående og mindre verdifullt, kanskje truende, noe det for all pris gjelder å ikke bli degenerert til. En slik analyse gjøres av Else Skjønberg i boka *Omsorgsrasjonalitet – fremtidens fornuft*. (Skjønberg 1995). Så kan man hevde at disse forestillingene har dannet utgangspunktet for en moral og en rekke praksiser som med tiden har sementert seg som tradisjoner og kultur. De underliggende mytene har derimot blitt mer

og mer utilgjengelige. Men desto mer virkningsfulle og styrende, siden utilgjengeligheten gjør det svært krevende å kritisere dem.

Professor Vetlesen beskriver den vestlige, kapitalistisk dominerte kulturen som en mangel på erkjennelse av visse fundamentale trekk ved det å eksistere som et levende organisk vesen. Dødelighet, sårbarhet, eksistensiell ensomhet, relasjoners skjørhet og avhengighet. (Vetlesen 2009, s. 69). Underkjennelsen og fornektelsen av disse grunnleggende sider ved å leve leder til patologier og ubalanser i samfunnet. En nesten sykkelig opptatthet av konkurranse og ytre tegn på suksess, og et voldsomt kontrollbehov, beskrevet av flere, blant dem psykiatere, psykologer, filosofer og sosiologer den senere tid, kan kanskje forstås som konsekvenser av en kulturell og kollektiv fornektelse av sammenhenger på et dypere plan. (Skårderud 2000), (Vetlesen & Willig 2017, s. 66-76).

Det er mange fordeler med dualismen til Descartes som den mye senere neo-klassiske økonomien skal forsøke å gjenetablere, om ikke i teorien, så i praksis. Av historiske årsaker, som jeg senere vil komme tilbake til, oppstår det da et særskilt stort behov for upartiskhet. Et nøytralt sted i en kaotisk virkelighet der ulike krefter forsøker å styrke seg og vinne frem. Siden fornuften hos Descartes heves over emosjonene, knyttes til det evige og hinsidige, heves den på en absolutt og uovertruffen måte over alle smålige personlige interesser og all ideologi, og når et nivå av uavhengig sannhet som ingen kan bestride. Det såkalte metafysiske arkimediske punktet blir også et sosialt arkimedisk punkt. Det er vanskeligere å bestride det som blir betegnet som ren fornuft.

Sigurd Hverven skriver at det finnes en tungtveiende grunn for hvorfor det mekanistiske verdensbildet har overlevd. Det gir et inntrykk av å fortelle oss hele sannheten, i det det gjenspeiler de mekaniske og fysiske aspektene ved virkeligheten som formler og modeller. Og viser *funksjon*. (Hverven 2018, s. 181).

En annen årsak som har kommet litt i bakgrunnen, er muligheten for at gamle myter, tilsynelatende og bedragerisk, blir bekreftet. Til det behøves en Nietzschiansk mistenksomhet om dypere motiver og beveggrunner, slik vi gjenfinner hos Stein Mehren. Mange eldre tekster kan vitne om en veldig respekt og kanskje frykt for naturen og naturens tilsynelatende iboende fandenivoldskhet. Naturens luner, nød, sult og sykdommer som rammer blindt, har blitt forklart ved gudommelige krefter som materialiserer seg gjennom naturen og naturfenomener. (Hverven 2018, s. 45). Å snu dette på hodet, betyr endelig å kunne ta det gudommeliges plass. Av Max Weber beskrevet som modernitetens avfortrylling av verden. I

dag virker et besjelet og respektfullt forhold til naturen fjernt. Likevel vil jeg påstå at vårt avfortryllede naturforhold skjuler enkelte fortrenghninger og fornektelser vi må betale en pris for. Kanskje i form av angst for egen indre natur, og dermed som et ønske om å få kontroll på kroppen, eller som en dyp lengsel etter å gjenfortrylle verden på en eller annen måte. (Guneriussen 2008).

Tidligere kunne man lette på denne gjennomtrengende frykten for kroppens luner; dens plutselige fryktelige og smertefulle sykdommer, eller for naturens iboende lunefullhet; langvarige kuldeperioder, stormer, flom og jordskred, ved å holde fast ved troen, ved å være trofast mot kirkens regler. Enklere å takle uforutsigbar lidelse på en bakgrunn av frelse og evig liv. Prisen var derimot ufrihet og underkastelse. Det er ikke vanskelig å få øye på noe av den folkelige forakten mot kirkens menn som må ha ligget latent hos befolkningen i lange perioder. De norske folkeeventyrene bærer eksempelvis et vitnesbyrd om det, ta det kjente eventyret *Presten og klokkeren* av Asbjørnsen & Moe for eksempel.

Det er vanskeligere å få øye på den ufriheten som følger med det nye verdensbildet, hvor urverket og maskinen blir bilder på hvordan materien og naturen, inkludert menneskets kropp, er bygget opp og fungerer. Det er fornuften nå som blir alle tings målestokk, ikke presten. I utgangspunktet voldsomt frigjørende kanskje. Men bare hvis det er mulig å fortrenge hvorfor det var så viktig å definere seg selv over naturen i utgangspunktet. Ikke nødvendigvis bare for å frigjøre seg fra kirken. Når nå naturen degraderes til noe viljesløst, innsideløst, som kan tas fra hverandre og skrus sammen igjen, forsvinner noe vesentlig og essensielt på veien. Det som burde vært frigjort var hele mennesket, i dets relasjoner til naturen, og dermed naturen med. Bevegelsen fører dermed til en ny form for ufrihet. Sigurd Hverven tar på en eminent måte opp denne formen for ufrihet som hefter ved et frihetsbegrep som erklærer seg for uavhengig av naturen i sin masteroppgave i filosofi der han undersøker forholdet mellom frihetsbegrepet til Hans Jonas og Hegel. (Hverven 2015).

Kapittel 2 *Materialistisk fornuft under opplysningstiden*

Det fornuftsbegrepet som til slutt nyklassisistene tar med inn i økonomien er nærmere fornuftsbegrepet som utvikler seg under opplysningstiden, likevel, som vi skal se, ikke helt det samme. Det skyldes i høy grad hvilken motstand opplysningsfilosofien møtte fra motstrømninger, som romantikere, eksistensialister og det som noen også kaller antihumanister.

Opplysningen og humanismen har mange ulike stemmer og nyanser. I følge Espen Schaanning var de toneangivende filosofene også svært opptatt av lykke (Schaanning 2013, s. 109). Det får senere betydning for verdensbildet under den ny-klassiske økonomien og valget av utilitaristisk tankegods.

Mange opplysningsfilosofer var ikke dualister som Descartes. De mente verden kun var sammensatt av én slags substans, og at bevisstheten og fornuften kun var egenskaper ved materien gitt visse betingelser. Her mister fornuften et anker i det gudommelige og degraderes til å være en ren menneskelig evne. Det nye perspektivet leder til mange nye former for tvil og nye spørsmål. Hva er fornuftens rekkevidde? Er den av natur god eller ond? Spørsmålene fikk ingen entydige svar. Det var vel heller slik at svarene på de nye spørsmålene sprikte i en slik grad at, selv om opplysningstiden dreide seg rundt fornuften som et filosofisk tyngdepunkt, den dypere tilliten til fornuften ble allerede radikalt svekket. (Schaanning 2013, s. 99-158).

I Kants vending mot subjektet, mot den teoretiske fornuft som utgangspunkt for forholdet mellom verden og mennesket, blir verden, som det den er for seg selv, stengt ute fra menneskelig erfaring og erkjennelse. I og med Kant blir fornuften et bærende element og sentrum for alle andre begreper som omhandler vårt virke og forhold til oss selv og naturen. Kant etterlater seg et vakuum, der mennesket, og menneskets absolutte frihet, gitt som logisk konsekvens av at mennesket er borger av to verdener, blir det eneste av opphøyet verdi. På denne måten blir mennesket, i kraft av å være et fornuftsvesen, alene om å få opphøyet status. Og det som vi også opplever som intuitivt verdifullt, naturen, og oss selv som del av naturen, kommer i skyggen, får ikke den samme verdien, og blir heller til glede og nytte eller eventuelt frustrasjon. (Berdinesen 2008).

Det som under Descartes ble betraktet som menneskets, gjennom fornuften, slektskap med det hinsidige, og mulighet for å erkjenne evige sannheter, ble nå trukket inn i menneskets begrensede dimensjoner og rammet inn av tid, rom og årsaksforhold. Vendingen mot en slags hedonistisk moral hjalp åpenbart ikke. For det eneste Kants pliktetikkk klarer å beskytte, er mennesket som individ og subjekt, i sin mest abstrakte form. Forskjellen på Kants pliktetikkk og den mer nytte og behags-orienterte konsekvensetikken kan kanskje grovt sett oppsummeres som en nivåforskjell på smerteterskel og vilje til kontroll over vår egen indre natur. På den ene siden vilje til å ofre det som hos Kant sees på som det ved oss som burde være under kontroll, og på den andre siden hos konsekvensetikerne, en erkjennelse av at

smerte og lidelse, eksistensielt sett, er av det onde uansett og at det i sum trumfer det som Kant ville redde, menneskets frihet og egenverd.

Kapittel 3 Den gamle fornuftens totale kollaps under romantikken

Når Rousseau sender inn *Discours sur les sciences et les arts* i 1749 (Rousseau 1961), som et svar på en konkurranse, gir han en stemme til en understrømning i åndslivet. Rousseau kritiserer tidens vekt på fornuft og vitenskap som kilde til gode mennesker og et godt samfunn. I virkeligheten forholder det seg omvendt formidler han. Vitenskapen og sivilisasjonen forvrenger mennesket og gjør det ondt og fortapt. Teksten skal bli et utgangspunkt og et referansepunkt for en bevegelse som skal bre om seg og gi et annet syn på fornuftens rolle. Romantikken blir først og fremst en tydelig åndsretning i litteraturen. Som filosofi finner ikke de romantisk inspirerte tenkere riktig fotfeste. Men det er kanskje ikke tilfeldig, siden den gjeldende akademiske filosofiske formen kan sies å stride mot innholdet til den romantiske filosofien.

Rousseau åpner opp for en annen form for fornuft. Han dyrker i stedet naturen som kilde til liv og forfekter at sivilisasjonen er en forstyrrende og destruktiv faktor, ikke en konstruktiv og oppbyggende, slik opplysningsfilosofene ville hevde. Det er de autoritære trekkene som tiltrekker Rousseau størst oppmerksomhet. I romanen *Emile* advarer han mot en pedagogikk som ikke dyrker naturen, men som heller virker ytrestyrt og tvingende. (Schaanning 2013, s. 170). Det går en rett linje fra denne tenkningen gjennom Rudolf Steiners *Frihetens filosofi* og til Jens Bjørneboes egne oppgjør med de skjulte autoritære aspektene ved samfunnet. (*Jonas, Frihetens øyeblikk*).

Kierkegaard kritiserer fornuften som sentrum for væren og gjenkjennelse. Kierkegaards vekt på lidenskapene, den radikale tvilen, angst og inderlighet som kjerne i mennesket, får fornuften til å virke fremmedgjørende og tvangsfremmende, ikke frigjørende. Den konvensjonelle fornuften blir en fiende for Kierkegaard, ettersom han ønsker fundamental frihet. Han etterlater seg en filosofi det er vanskelig å tolke, og ifølge Stein Mehren, er det også meningen, siden det ville stride mot erkjennelsen om at sannheten ikke kan formidles i objektive termer, hvis det er det Kierkegaard mener. Det går likevel an å antyde enkelte slutninger fra Kierkegaards univers som kan være interessante i denne forbindelse. Hvis refleksjonene rundt de ulike livsstadiene settes opp mot kritikken av den konvensjonelle fornuften, impliserer kanskje Kierkegaards tenkning en ny fornuft. I tillegg til å være svært følsom, intuitiv, oppfinnsom på en radikal og dyp måte, er det ikke mulig å lese Kierkegaard

uten å bli slått av en egen evne til å betrakte, kritisere og analysere i relasjon til å kunne se nye og overaskende sammenhenger og helheter. Hans filosofiske metode er et signal om en mulig ny type fornuft. Subjektiv, partikulær, kritisk, antiautoritær og helhetssøkende. (Mehren 1977, s. 134-139).

Nietzsche bortviser tanken om at fornuften er et objektivt anker for universalitet og sannhet. Han mener den tjener underliggende og mer fundamentale perspektiver og har ikke mulighet til å frigjøre seg. Nietzsche mener humanismen er begynnelsen på nihilismen, en oppløsning av alle verdier. (Mann 1963, s. 18).

De romantiske ideene uttrykker seg sterkere gjennom andre former enn filosofi og vitenskap. Dermed blir de mindre toneangivende for akademiske fag. Likevel er ideene levende og tilstede i litteratur, musikk, kunst og politikk. En egen frihetspatos som karakteriserer de ulike bevegelsene, blir felles. De romantiske ideene er først og fremst en reaksjon på forestillingene om den universelle fornuft og sannhet. Det er en åndsretning som skaper dyp resonans og får mange ulike uttrykk.

I stedet for universalitet vendes fokuset over på partikularitet. Fra generell kunnskap til lidenskap og følelser. Fra klarhet til angst. Fra tid og rom til øyeblikket og evighet. Fra kausalitet og forklaring til spranget. Fra det kjente til det ukjente. Fra opplysning og kontroll til dunkel uhygge. Fra det ytre til det indre.

Den geniale musikken blir et av uttrykkene for den dype lengselen etter livsinnhold og følelsesintensitet som preger tiden. Beethovens 9. symfoni er fremdeles i dag et allment akseptert symbol på hva vi tenker oss at vi går glipp av hvis det er fornuft som skal få siste ordet. Tragedien tegner opp fallhøyden fra de høye tinder som det frie individet aspirerer til. Musikken og tragedien følger nettopp ikke naturlover som lar seg beskrive av fornuften. Nietzsche mener selv naturens innerste vesen kan uttrykkes som musikk. Det er vitalitet og spontanitet som gjelder. I *Det musiske mennesket* beskriver professor Jon-Roar Bjørkvold hvordan vestlige samfunn har undertrykket noe essensielt ved vår eksistens, vårt musikalske vesen. (Bjørkvold 1989).

Det dukker opp enkelte politiske filosofer som senere har blitt betegnet som anarkister, med en politisk ideologi tuftet på den nye åndsretningen. En beslektet autoritetskritikk som hos Rousseau finnes hos Kropotkin. (Jakobsen 2017, s. 75).

I romanen *Idioten* skildrer Dostojevskij en hovedperson i utakt med sine sosiale omgivelser, en enkel men dyp sjel, ute av stand til å være strategisk, i et forsøk på å leve i sannhet, i takt med et indre dyp. Og avslører samtidig det kyniske og overflatiske ved tidens fornuft. I *Frankenstein* skaper Mary Shelly et speilbilde av opplysningstidens menneske. Siden forutsetningene ikke er til stede, feiler Frankenstein i sin søken etter sin menneskelighet og åpenbarer samtidig hva som mangler i vår egen søken.

Oppveksten av de to motstridende ideologiene, Marxismen (Guneriussen 1999, s. 117) og den senere kommunismen på den ene side og fascismen og nazismen på den andre, har begge røtter i romantiske ideer. De skal også, på hver sin måte symbolisere en kollaps av fornuften, og senere være bestemmende for hvordan den konvensjonelle økonomien utformes. I sammenheng med den utviklingen er poenget mitt at synet på mennesket og fornuften, uansett syn, står i en relasjon til et dypere lag av myter. Når nå de revolusjonære bevegelsene på den ene siden og de rasistiske og sosialdarwinistiske bevegelsene som senere skal bli til fascistiske og nazistiske ideologier på den andre, virkelig tar tak i folkets kollektive bevissthet, er det nettopp en kollaps av fornuften i den videste betydning av begrepet vi er vitne til. De romantiske ideene slår hull på opplysningstidens fornuftsbegrep og åpner opp for noe langt dypere. Romantiske uttrykksformer klarer til en viss grad å fange opp disse kreftene i et nytt verdensbilde, men revolusjonær patos og krigersk overmenneskelighet er også mulige kanaler, i det kritikken kneler.

Kapittel 4 *Modernitet og the view from nowhere*

Mange med Jakobsen, hevder at den konvensjonelle økonomien bygger på et verdensbilde direkte fra Bacon og Descartes. Og at Descartes dualisme står som bakteppe for den tilsynelatende uoverkommelige kløften mellom mennesket og naturen. (Skjønsberg 1995, s. 25), (Jakobsen 2019 s. 75-77). Jeg vil forsøke å nyansere bilde noe. Mot denne forståelsen vil jeg påstå at troen på menneskets fornuft hadde spilt fallitt og at neste steg besto i å forsøke å etablere uavhengige systemer, og med det et nytt begrep om menneskelig fornuft. Langt mer abstrakt, logisk og virkelighetsfjernt enn tidligere. Vitenskap og filosofi tilstrebes et fundament basert på matematikk og språk som ikke kunne mistenkes for å bli påvirket. Systemer som var rensset for menneskelige elementer. Psykologiske og sosiologiske krefter og en kollaps av fornuften var i ferd med å dra verden utfor et stup, og det var om å gjøre å etablere diskurser og institusjoner som folk igjen kunne ha tillitt til.

Alfred Marshall er blitt kalt mannen bak neo-klassisk økonomi og hans innflytelse er vanskelig å underestimere. Da han ga sin ansettelsestale som professor i økonomi ved Cambridge University, *The Present Position of Economics*, har flere kommentert at faget økonomi er i krise. (Reisman 2011, s. 60). Mange motstridende retninger finner ikke felles grunn, før A. Marshall «gir et bein til hver hund», og gir mange økonomer nytt håp. (Reisman 2011, s. 72-76).

I forkant dominerer en felles oppfatning om at *Welth of Nations* av Adam Smith, som har vært enerådende til da, ikke lenger beskriver virkeligheten. Nye tanker og ideer sår tvil om den etablerte teorien og vil ha større vekt på andre forhold. Tilhengere av Comte ønsker å gjøre faget til en underdisiplin av sosiologi. Spencer fungerte som et talerør for økonomer inspirert av evolusjonsteorien til Darwin. Carlyle og Ruskin representerte de som ønsket en økonomi basert på etikk. Jevons og Menger anvendte matematiske modeller på mange nye områder og var talerør for en reduktiv og formalistisk retning. For mange har faget svært lav status. En populær oppfatning er at politisk økonomi er en *vitenskap om nød, ikke velstand og et «magens» fag, ikke sjelens*. (Reisman 2011, s. 68)

I *Principles of economics* tegner han en ny skisse for faget som skal yte annerkjennelse og samle ytterpunktene. Han viderefører og videreutvikler mye av den matematiske formalismen til Jevons, men viser hele tiden til økonomiens sosiale oppdrag, å sivilisere og bli kvitt fattigdom og heller skape velstand for flest mulig. De nye modellene skal skape ny annerkjennelse og løfte fagets status innenfor academia.

Totalt sett kan hans økonomiske teorier beskrives som strebende etter forandringer til det bedre, fra usivilisert til sivilisert, fra fattigdom og nød til velstand. Som hos Smith var det velstand som var målet. Middelet lå i markedet. Overgangen fra den klassiske markedsøkonomien til Smith består derimot av et tilskudd av matematiske modeller om marginal nytte, tilbud og etterspørsel og markedsbalanse.

Å forstå hvorfor Marshalls samlende økonomiske teorier blir et nytt referansepunkt i økonomien, tror jeg er viktig å lese i sammenheng med andre tendenser i tiden. Flere forhold kan vitne om fornuftens krise. Logisk empirisme og positivisme ble ledende idestrømninger. Et ønske om å etablere absolutt objektivitet var dominerende for tiden. Eller som Nagel skulle beskrive senere *The view from nowhere*. I dette ønsket om eller snarere, kravet, om absolutt sikkerhet, nærmer ny-modernistene seg Descartes kontakt med det hinsidige igjen. Men, som Nagel advarer, det er også stor fare for at det skapes objektiv blindhet (Nagel 1986, s. 7).

Mot slutten av 18-hundretallet preges de fleste av Europas storbyer av en voldsom ekspansjon og industrialisering. Det oppstår etter hvert en voldsom ideologisk kamp mellom ytterpunkter. På den ene siden skal ideene til Marx få stadig bredere aksept, mens andre rent motstridende ideer også skal få voldsom oppslutning på den andre siden, ideer om den sterkestes rett og om overlegne raser. Samtidig skal konservative krefter forsøke med alle midler å beskytte det bestående mot revolusjonære bevegelser fra undersiden. Februarrevolusjonen i 1848 skal bli en forsmak på det som skal komme.

På en redselsfull bakgrunn av den Japansk-Russiske krig, som blir betegnet som den første industrielle krigen, enorme sosiale forskjeller og sosial nød i byene, grusomme historier fra koloniene om sykdommer, undertrykkelser og misbruk, åpne og tunge ideologiske kamper (Marxisme og raseideologier), den kinesiske og den russiske revolusjon og til slutt den første verdenskrig, lot det siste rest av håp for menneskeheten å befinne seg i en slags vitenskapelig og forhåpentligvis, garantert nøytral form for fornuft.

I filosofi blir logisk empirisme nærmest enerådende. Wiener-kretsen, bestående av blant annet Rudolf Carnap og Otto Neurath har enorm innflytelse. På alle områder foregår det en vending mot logikk og matematikk, som om en slags renselsesprosess var i gang. I lingvistikken blir logikeren og matematikeren G. Frege verdensberømt. Kunsten ble dominert av impresjonisme. Etter forestillinger om at det er sinnet som syntetiserer virkeligheten, for seg selv er verden atomer. Impresjonistene ville vise hvordan bildene i virkeligheten bestod av bits, selvstendige fargepunkter på et lerret.

Samtidig er det en voldsom utvikling i fysikk og matematikk som skal vekke voldsom interesse og få mye oppmerksomhet. Navn som Albert Einstein, Max Planck, Bertrand Russell, Niels Bohr, Werner Heisenberg, Ernest Rutherford og Erwin Schrödinger ble verdenskjente. En tillit og tro på den nye vitenskapens uendelige muligheter og evne til å forutsi fremtiden gir ny optimisme. Veien blir kort til et ønske om og en tro på at det er mulig å redusere all kunnskap, erkjennelse og fornuft til matematikk og fysikk.

Marshall selv er evangeliker og moralist. (Reisman 2011, s. 263-265). Han tenker seg økonomisk vekst som en oppgradering av samfunnet, i det bedre økonomiske forhold for alle skal gi et mer moralsk samfunn. Da nærer han kanskje ingen bekymringer med hensyn til hvilke følger en dyrkelse av en abstrakt virkelighetsforståelse kunne føre til, det som senere skal kalles for *ikke-intenderte konsekvenser*. Umulig å sidestille hans visjon om sivilisasjon med et system som produserer destruktive anomalier i så stor målestokk som i dag.

Den formaliserte matematiske økonomien, som for Marshalls del impliserte moral (nok til å holde samfunnet på plass, slik Adam Smith også stolte på den moralske evne hos individet), lå framover helt åpen for misbruk og draging mot andre, mer amoralske versjoner. Da Friedrich Hayek lanserte *The road to Serfdom* i 1944, traff han en nerve som skapte voldsom resonans. På det grunnlaget formet han *Mont Pellerin Society* i 1947, da han samlet en gruppe toneangivende og innflytelsesrike økonomer i en fjellandsby i Sveits, blant andre Milton Friedman. (Stalsberg 2019, s. 38).

Både Marshalls og Hayeks svar på et åpenbart behov for forandring innenfor den økonomiske teorien på en fundamental måte, traff en nerve hos mange. Den grunnleggende usikkerheten om økonomi kunne regnes som vitenskap i det hele tatt, samt tilsynelatende uforenlige sprik og oppfatninger om hva økonomi skulle handle om, former i det stille et krav om en tydeligere og tyngre forankring i vitenskapelig tenkning. (Caldwell 2004, s. 203-204).

Det var nå om å gjøre, slik Friedman senere har uttalt seg, å fjerne alle moralske refleksjoner fra økonomisk teori. *The business of business is business*. Helt klare sosialdarwinistiske trekk var på vei tilbake til den akademiske økonomien og bli toneangivende, nå i det skjulte.

Hayek hadde lenge kjempet mot alternative økonomiske paradigmer som institusjonistene og de tyske historistene. Det underliggende premisset er at økonomien må være vitenskapelig fundert, hvilket i praksis ble forstått som logisk empirisme. I denne forbindelsen er det interessant å studere forholdet mellom Von Mises metafysiske grep om den *apriori* rasjonalistiske *economic man* som artikulere et apriori subjekt, et grep han ble latterliggjort for, og Hayeks mer positivistisk inspirerte *economic man*, med et empirisk grunnlag for fornuft. (Caldwell 2004, s. 221-222).

Det intellektuelle fundamentet for Wienerkretsens logiske empirisme er at alle gyldige utsagn må være mulig å verifisere ved empiri. Det er kravet og ønsket om universell sannhet, uavhengig av perspektiv, som på ny får dominere agendaen for de som senere skal bli de ledende intellektuelle i epoken. En ekstrem mistanke til fornuft og tenkning som ikke baseres på *empiriske fakta* råder grunnen og alt som har elementer av idealisme, historie, partikularitet og subjektivitet blir mistenkeliggjort og vendt ryggen. Arven fra romantisk tenkning skys som pesten og i denne fornuftens krise, formes neoklassisk økonomi.

Hayek skal selv innse farene ved det han kaller scientisme og kommer senere til å forsvare subjektivitet i sosialvitenskapene, mot den totale objektivisering. Kanskje blir *the atomistic rational economic man* en overforenkling, en feiltolkning, når det gjelder forståelsen av

Hayek. (Caldwell 2004, s. 286). Tendensene i samfunnet generelt er uansett ikke til å ta feil av.

En overgang fra Descartes' metafysiske dualisme til en forestilling om at vi kun har tilgang til sannheter om verden gjennom empirisk metode, virker i denne sammenhengen tilforlatelig. Likevel, ved nærmere ettersyn, synes det å ligge en fundamental forskjell i det at det menneskelige, i det siste perspektivet, ser ut til å forsvinne helt, gå fullstendig opp i det objektive. Det både Hans Skjervheim og Thomas Nagel senere skal advare så sterkt mot. (Skjervheim 1975), (Nagel 1986).

Kapittel 5 Mytene bak fornuften

Jeg vil nå forsøke å betrakte fornuftens historie fra et annet perspektiv. I *Myten og den irrasjonelle fornuft* beskriver Mehren fornuften som mytologisk. Det moderne menneskets adelsmerke, en transcendental og ahistorisk fornuft, blir avkledd som like mytologisk som de mytene den har definert seg i forhold til. Hele den metafysiske dirskursen, de filosofiske betraktningene, menneskebildet, menneskets plass i verden og naturen blir fratatt det privilegiet det akademiske miljøet har hatt siden antikken, å stå over interesser og individuelle preferanser, de kollektive illusjonene og all annen fantasi og mytologi; som noe universelt sant.

Ved å benytte Mehrens innsikt, ønsker jeg å formulere et fornuftsbegrep under økologisk økonomi. Fordelen med Mehrens utgangspunkt er at også dette nye fornuftsbegrepet bør besinne seg på seg selv. Og det er denne grensen jeg ønsker å utforske.

Jeg vil i likhet med Hjalmar Hegge antyde at forholdet til naturen har vært preget av hovedsakelig to svært ulike myter. (Hegge 1978). På den ene siden så heter det seg at naturen er ond og uforutsigbar. En trussel for mennesket. Det gjelder, om mulig, å få kontroll på den. På den andre siden blir naturen betraktet som vårt egentlige hjem. Ytre krefter er i ferd med å ødelegge den på et kynisk vis, både naturen i oss og rundt oss.

Myten om en ond natur

I den første myten blir naturen betraktet som drevet av sterke og mørke krefter. Menneskets eneste håp er å få det hele under kontroll. Et eksempel på et slikt syn er den pessimistiske fortellingen i *Heart of Darkness* av Joseph Conrad. I romanen framstår naturen som en veldig og mørk kraft hinsides godt og ondt. Man får inntrykk av at menneskets forsøk på å sivilisere og forbedre naturen blir små og fattigslige forsøk mot naturens veldig mørke. Naturens egen

evolusjonsprosess kaster tilsynelatende alle ut i en nådeløs og vill kamp mot alle og menneskets forsøk på å skape siviliserte samfunn blir til ren overflate. Sivilisasjon for å skape nobelhet i et forgjeves, men nødvendig forsøk på å holde mørket og villskapen lenger inne og lenger ute. Mennesket må temmes og naturen må under menneskets og fornuftens kontroll. (Firchow 2000, s. 152-153), (Bowers 2013).

Et annet uttrykk for denne oppfatningen kommer tydelig fram i dokumentaren *Inside human zoos* (Blanchard m.fl. 2018), som beskriver hvordan såkalte villmenn ble attraksjoner på sirkus og i parkanlegg. Det enorme antallet personer som var tilskuere til forestillingene i de årene det holdt på, gir en ide om hvor allment aksepterte disse ideene var. Mennesker på utstilling kommer i forlengelse av myten om at naturen er vill og farlig og at visse teknikker og praksiser, tenkemåter og moral skal holde den på trygg avstand. Historiene om Dracula, varulven og fortellingen om Dr. Jekyll and Mr. Hyde nører alle oppunder myten om at vi har en vill og farlig natur innerst inne som kan ta oss i sin makt om vi ikke passer på. Naturen fremstår som sivilisasjonens vrengebilde og det blir som en veldig kollektiv oppgave, en plikt, å holde naturen i sjakk.

Slik blir natur redusert til hyggelige grøss i lenestolen i lyset fra leselampen, eller fra kinosetet, og bekrefter dermed oppfattelsen av at naturen er uberegnelig og farlig, i det historien fortelles på et lerret, eller på noen sider i en bok, i en uendelig trygg avstand. Samtidig som kinosetet, kinoen og popcornet blir symbolske eksempler på hvor langt det fornuftige mennesket, sivilisasjonen har kommet i å skape trygge, hyggelige, underholdende og spennende liv. Denne myten viser at menneskets forhold til naturen, i dette tilfellet, er preget av frykt, ikke fornuft. Et interessant spørsmål her er om denne frykten er et resultat av myten selv, eller rendyrket, kanalisert og forsterket gjennom myten.

I Mennesket og naturen: Naturforståelsen gjennom tidene, med særlig henblikk på vår miljøkrise, avslører Hegge et splittet syn på naturen i kristendommen, og ikke minst, et splittet syn på menneskets natur. (Hegge 1978, s 51) På den ene siden blir naturen tolket som ond og uberegnelig, både mennesket selv og den ytre natur. På den andre siden finnes en oppfatning om at naturen er god. Disse uforenelige oppfatningene kommer av ulike tolkninger og ulik vekt på de ulike aktuelle tekstene.

Hegge selv ønsker ikke å spekulere på om splittelsen har årsak i tekstenes innbyrdes motsigelser, eller om de ulike tolkningene har årsak i forhold utenfor det kristne tekstuniverset. (Hegge 1978, s. 52). Uansett er det uhyre interessant at kristendommen

innbyrdes har så totalt ulike oppfatninger om et så sentralt tema. Og egentlig oppsiktsvekkende nok til at det ikke burde være kontroversielt å påstå at det finnes et førende lag av to gjensidig utelukkende myter under den kristne fortellingen.

De ulike praksisene relatert til de motstridende tolkningene forteller sin egen historie. På den ene siden leder synet på at naturen er en «*mørk, ond eller kort sagt en lavere verden*» (Hegge 1978, s. 53) *contemptus mundi*, til tukt og selvtukt, en disiplineringens pedagogikk og paranoid inkvisisjon. I følge Hegge er det Albigersbevegelsen som særlig dyrker dette synet, som senere Luther fører med seg gjennom reformasjonen. (Hegge 1978, s 70).

Til slutt er Platons bilde på fornuften som en kusk som styrer en vogn med to hester, en sort og en hvit, den sorte symbol på de naturlige driftene, *begjæret*, også et annet kraftfullt uttrykk for myten om den ville, mørke og uberegnelige natur, i det den sorte hesten trekker vognen i retning jorden.

Myten om en god natur

På den andre siden har en oppfatning om at naturen er god for kristendommens del, ledet til en omsorgsrasjonalitet som den nåværende pave Frans kan sies å være en talsmann for og som kommer til uttrykk i *Laudato Si*, Pavens appell om å verdsette naturen høyere enn som midler for mennesket. Der lever den nålevende paven ut Frans av Assisis eget syn på naturen som opphøyet og levende. (Hegge 1978, s 64).

I denne myten er naturen menneskets utgangspunkt og virkelige hjem. Sivilisasjonen har drevet mennesket fra sitt opprinnelige hjem og forledet det ut i et maskinlignende helvete. Romantikeren Rousseau er kanskje den fremste talsmann for denne forestillingen. Thor Heyerdal er også eksponent for et slikt syn på naturen når han i 1947 setter kursen for en øy i Stillehavet for å trekke seg tilbake fra sivilisasjonens larm og vende tilbake til naturen. David Abraham uttrykker dette synet i dokumentarfilmen *Becoming animal*. (Davie & Mettler, 2018). Oppgaven er å gjenfinne sitt selv på et annet plan enn et urbant og moderne selv. Men også Nietzsche vil tilbake til naturen. Han leser ulike former for menneskelige aktiviteter som ulike uttrykk for livsvilje, hvor spesielt en viss type musikk, går rett i hjerte på naturen, ren og ubesudlet uttrykk for den rene viljen. Hamsun skildrer i *Markens grøde* en lengsel etter en kontakt med dypere lag i oss selv, der vi går i et med naturen, og beskriver samtidig modernitetens rastløshet og destruktive tendenser i det den fjerner seg fra røttene, illustrert ved gruvevirksomhet og protagonistens ene fortapte, overflatiske og rotløse sønn. (Reinhard 2018).

I *Métaphysiques Cannibales* beskriver Eduardo Viveiros de Castro et syn på naturen hos urfolk i Amazonas, der det ikke går et skille mellom mennesker og det andre livet. Han gjør også et tankeeksperiment der han forsøker å betrakte det kapitalistiske samfunnet med urfolkets metafysikk og kommer til et begrep han kaller Anti-Narcissus. (Castro 2014).

Økologisk økonomi tilhører uten tvil denne myten. *Gaia-hypotesen, the ecological man, the cosmic man*. Mennesket defineres i økologisk økonomi som en del av naturen, en del av økosystemene, i et spill der det blir skapt synergier, symbiotisk avhengighet, balanse og en konstant utveking av energi og materialer, der til slutt menneskets metabolisme viser hvor avhengig vi rent *stofflig* er av omgivelsene. (Morris 2013).

På denne mytologiske bakgrunnen befinner også fornuften seg. På den måten blir ikke fornuften til en ahistorisk, apriori egenskap bak mennesket, men til en egenskap forstått i en mytologisk kontekst. Og fornuften er ikke bare et lys som gjør det mulig å se. Først og fremst skal fornuftsbegrepet gi de objektene form som verden skal komme til syne som, å samtidig gjøre det umulig å få øye på andre. Ønsket om å fortrenge problematiske og angstfylte sider ved virkeligheten, blir imøtekommet.

Det sprenger grensene for oppgaven her å ha en formening om mytenes opprinnelser. Likevel er det et poeng å beskrive disse to mytene som gjensidig utelukkende, og som fundamentale. De stikker begge dypt i den kollektive bevissthet og har med tiden stadig fått nye former, og lever videre side om side, i det som kan fortone seg som en kamp om menneskesinnet. I *Opplysningens dialektikk* beskriver Adorno og Horkheimer hvordan den første myten har levd på innsiden av Europas åndsliv, fra fortellingen om Odyssevs til den moderne masseproduksjon av kultur. Det ender i totalitær tenkning og fascisme hvor Tyskland under den andre verdenskrig er det grelleste eksempelet på hvor opplysningens rasjonalitet ender. (Ombrosi 2012).

Kapittel 6. Økologisk økonomi som reaksjon på en matematisk, hensynsløs og fremmedgjørende økonomi.

I artikkelen *Virkelighetsflukten –mer pluralisme i økonomifaget*, beskriver Ebba Boye hvordan ledende økonomiske utdannelseinstitusjoner fremdeles underviser i neo-klassisk økonomi. Pareto-optimalitet og velferdsteoremer er i sentrum for utdannelsen sammen med regnemodeller som skal bevise at disse læresetningene er sanne. (Boye 2019). Boye forklarer hvordan studenter kan fullføre en høy grad i økonomi uten å ha begrep om hvordan det

virkelig forholder seg ute i den faktiske verden. Økonomer som senere skal gå inn i ledende posisjoner både i næringslivet og i det offentlige, kanskje også delta i politikken.

Noen tiår tilbake, i 1972, skrev romaklubben den etter hvert mye omtalte rapporten om jordklodens tilstand *Limits to growth*. Hovedtanken her er at økonomien ekspanderer uten å ta hensyn til at jordkloden og naturen er et lukket og begrenset system. De påpekte at det er et misforhold mellom det økende forbruket av naturressurser og det jordkloden, som et lukket system, hadde av reserver. Økonomisk teori, innenfor neoklassisk lære, tar utgangspunkt i at vekst er et helt uproblematisk begrep, mens det i virkeligheten forholder seg helt annerledes. Forfatterne av rapporten kom også med noen prognoser for hvor lenge det var igjen av reservene til vitale ressurser, hvis økonomien skulle fortsette å vokse i samme eksponentielle takt. Og ga en slags tidslinje til et økonomisk ragnarokk.

Noen måneder tidligere hadde økonomen og matematikeren N. Georgescu-Roegen gitt ut *The Entropy Law and the Economic Process*, 1971, som han hadde store forventninger til skulle slå igjennom som en revolusjon i økonomifaget. Men den ble stort sett møtt med stillhet av de etablerte miljøene innenfor faget. Georgescu-Roegen var svært kritisk til de matematiske modellene som ble brukt i økonomien og mente de ikke var egnet som metode. De unngår å problematisere det faktum at de vesentligste prosesser i økonomien er irreversible, i det de reduserer materialer og energi til ubrukelige størrelser, og samtidig skaper et, proporsjonalt med veksten, stadig mer u håndterlig avfalls og forurensningsproblem. Han ble enormt skuffet over den lunkne mottakelsen og slo seg sammen med Roma-klubben for å jobbe med de nye teoriene i et bredere miljø. Noe senere brøt han med Roma-klubben av liknende grunn som han kritiserte neo-klassisk økonomi for. Nesten 20 år senere blir han heller ikke med i ISEE. Georgescu-Roegen mener termodynamikk viser at heller ikke stable-state er en bærekraftig løsning, og kommer dermed i opposisjon med Herman Daly som nettopp har stable-state-økonomi som teoretisk omdreiningspunkt. Georgescu-Roegen blir i stedet en tidlig forsvarer av det omstridte *de-growth*-prinsippet. (Bonaiuti 2010, s. 167).

Mellom disse verdensbegivenheter, skal en annen stor begivenhet foreligge. November 1971, møtes Noam Chomsky og Michel Foucault i Nederland til debatt om menneskets natur og mulighetene for å skape et samfunn uten kontrollerende regimer som undertrykker individuell frihet og subjektivitet. Det er to kolosser innenfor systemkritikk som møtes, med noe ulikt utgangspunkt. Chomskys drøm er at det skal være mulig å komme til enighet, eller til en beskrivelse, til en sannhet om den menneskelige natur, som sikrer verdighet, frihet og

subjektivitet. Foucault stiller seg pessimistisk til en slik mulighet, i det han ser en ny fare for et undertrykkende kunnskapsregime. I bunn er det et spørsmål om vi kan stole på filosofi og vitenskap, eller om vi har god grunn til å være skeptiske, ikke nødvendigvis til innholdet og beskrivelsen av virkeligheten, men til viljen bak, til den begrensede forståelsen av forholdet mellom makt og vitenskap.

At naturen og økologien er lukkede og begrensede systemer og at økonomien er en voksende forbruker av ikke-fornybare ressurser, er på dette tidspunktet ikke noen ny oppdagelse. Det som er nytt er derimot den oppmerksomheten og den publisiteten disse tankene får når Roma-rapporten legges fram. Samtidig blir det etter hvert mer og mer åpenbart at de førende økonomiske utdannelseinstitusjoner utøver en hard og systematisk motstand mot å tenke nytt, og det i seg selv er et fenomen som krever forklaring.

Det er flere ledende intellektuelle som har viet oppmerksomhet mot dette ubestridelige faktum. Naomi Klein har beskrevet den økonomiske utdannelsen som en kamparena der ulike syn på verden står mot hverandre og kjemper om herredømme. Det er i utgangspunktet den liberalistiske Chicago-skolen og arven etter Nobelprisvinneren i økonomi Milton Friedman på den ene siden og Keynes-inspirert økonomi, hvor den skandinaviske modellen blir sett på som et eksempel på en mer regulert og samfunnsvennlig økonomi, på den andre. Motstandskraften mot annerledestenkende blir beskrevet som et nettverk av tenketanker, økonomer i viktige posisjoner ved førende universiteter, utbredt lobbyvirksomhet, og et mektig bakteppe av rike og innflytelsesrike enkeltpersoner og selskaper med privilegier og økonomiske interesser som de vil beskytte. (Klein 2007).

I desember 1970 blir Salvador Allende valgt til president i Chile. Enkelte grupperinger i USA, mektige sådan, skal sette i gang en hemmelig innsats for å få fjernet den venstre-radikale og folkelige presidenten. En kostbar kampanje som har som mål å sette agendaen for den økonomiske forståelsen av virkeligheten, mot liberalisme, bort fra økonomiske teorier som innebærer statsinnblanding i markedene. Det ble forsøkt å kuppe dagsorden på de økonomiske universitetene i Santiago. Kampanjen lykkes ikke. Undertiden ble en annen strategi satt ut i live. Nå fikk kuppemakere direkte støtte med militære midler for å styrte den demokratiske folkevalgte presidenten. Det lyktes bedre. (Klein 2007, s. 73-75).

Denne kampen har blitt framstilt som en krig mellom to alternativer. Som om det ikke fantes andre økonomiske paradigmer. Sannheten er at forløperen til økologisk økonomi, den institusjonelle økonomien, hvor blant annet den norske økonomen Thorstein Veblen er en

pioner, har ligget i skyggen hele veien. Toneangivende tenkere innenfor institusjonell økonomi reagerte relativt tidlig på den strenge matematiske formalismen som ble mer og mer dominerende innenfor økonomisk teori og påsto at vesentlige fenomener ville falle utenfor. (Hodgson 2012, s. 9-11). Det tegner seg et tydeligere og tydeligere bilde av et *establishment* innenfor den akademiske økonomien.

Etter flere forsøk på å skape diskusjon og debatt rundt sentrale temaer og på å forandre faget innenfra, tar noen toneangivende økonomer konsekvensen av motstanden og etablerer et helt nytt akademisk fag, med eget tidsskrift og egen internasjonal organisasjon. Dermed er også grunnlaget lagt for en mer filosofisk, historisk, sosiologisk, sosialantropologisk, psykologisk og naturvitenskapelig retning innenfor den nye økologiske økonomien, som også tilstreber å inkludere forklaringer på hvorfor den konvensjonelle økonomien utøver institusjonell motstand mot forandring.

En av de mest sentrale forklaringene på det, er at neo-klassisk økonomi, i senere tid, så å si ensbetydende med økonomisk teori selv, er et symptom, snarere enn nøytral grunn, på et mer grunnleggende og alvorlig problem. Den neo-klassiske økonomien ønsker å være nøytral på en overordnet måte, men ignorerer at det innebærer å basere teorien på et bestemt verdensbilde.

Det er ukontroversielt å betrakte det mekanistiske verdensbildet som den sykdomsframkallende tilstand. Analysen er at denne forestillingen leder mennesket ut av verden, i en fornuft-materie-konstellasjon. Det er et svært passende utgangspunkt for en fragmentert og konkurransebasert individualistisk økonomi. Naturen som mekanisk er enklere å dele opp i eiendom og redusere til ressurser. Den er tross alt kun et nøytralt maskineri, uten interesser eller sammenhenger.

Med tanke på hvordan fornuftsbegrepet har forandret seg, er det kanskje på sin plass å utvide denne analysen noe. Jeg vil påstå at det er tette bånd mellom Adam Smith og David Hume og at det er et aspekt fra Hume som tidlig farget *economic man*, ga det retning og tendens, og som skulle gjøre en senere overgang til den mer abstrakte og matematiske forståelse enklere. Hume går lengre enn Descartes. Han utvider skeptisismen. Kausalitet, som Descartes tar for gitt, blir avvist av Hume som et sikkert utgangspunkt. Hume sier det er rimelig å anta at kausalitet finnes, på bakgrunn av erfaring, men at det vil være umulig å erfare kausaliteten *selv*. (Berry 2013, s. 27-38). Humes empirisme skal utgjøre fundamentet for den logiske empirismen som skal komme til å dominere filosofi og vitenskap på begynnelsen av 19-tallet.

Hume angriper alle former for metafysikk. Det er også derfor han blir en inspirasjon for den samme forakten for metafysikk som skal prege alle åndsretninger tidlig på 19-hundretallet, da matematikk og streng logikk tar metafysikkens plass. Som tidligere vist, slipper selv ikke kunsten unna, hvilket gir en indikasjon på hvor dypt denne orienteringen stikker. Når alle større sammenhenger faller fra, står individet mer og mer ribbet, mer og mer som et punkt i et materialistisk, uendelig-endelig atomistisk univers. Nettopp dette metafysisk avkledde individet fører Smith tidlig med seg inn i økonomien, men som blomstrer først senere, i den neo-klassiske varianten.

I artikkelen *The Elevated Imagination: Contemplation and Action in David Hume and Adam Smith*, tar forfatterne opp et avslørende forhold til kontemplativ tenkning hos både Hume og Smith. De konkluderer med at de begge frykter og på sett og vis flykter fra en særegen mental tilstand, det Vetlesen kanskje ville kalt eksistensiell ensomhet. Hos spesielt Hume blir denne tilstanden, i og med en slags avvisning av væren selv, fordi konklusjonen av de filosofiske avhandlingene ender i et metafysisk nullpunkt, forsterket og nærværende. Men også svært påtrengende hos Smith fordi han innser at den ambisiøse fornuften drar ham mot et filosofisk tomrom. (Matson & Doran 2017). Paradoksalt nok, så er det nettopp naturens effekt på fantasien som redder begge fra det filosofiske vakuemet. (Matson & Doran 2017, s. 41.) Både Smith og Hume har betenkinger og refleksjoner over den avgrunnen som åpner seg under dem, men disse ser ikke ut til å bli tatt med videre i den logiske empirismen, hvor nettopp et av hovedpoengene er å frariste seg refleksjoner og reservasjoner som har røtter i intuisjon og menneskelig visdom.

I Petter Nafstads fremstilling av Hume (Nafstad 1999), skiller Nafstad mellom to former for moderne selv. Den rasjonalistiske tradisjonen fra Platon, Hobbes, Descartes og Locke på den ene siden, med et selv i sentrum i form av en separat substans, «inwardness». Og Humes kontekstualiserte selv på den andre, «outwardness», eller et jeg i en «fracfallen» verden. (Nafstad 1999, s 127). For at Humes *selv* skal fungere i verden, behøves tilknytning, sosiale pasjoner og engasjement. Når Humes empirisme utgjør grunnlaget for den mer logiske og ekstreme varianten senere, blir ikke Humes dydsetikk og forsøk på å redde det sosiale og etiske mennesket med videre.

Et vendepunkt er når kapitalistiske krefter begynner å anvende denne tenkningen som beskyttelse av oppnådde privilegier. (Klein 2007). Nyliberalismen som politisk idé, lener seg på økonomifagets nøytrale status, og får et pseudovitenskapelig innhold. Det er dette skinn

av ren og hard vitenskap det har vært så viktig for populistiske høyre å holde på. Hvilke reaksjonære krefter som er sterkest, de akademisk interne, som vitenskapsfilosofene Kuhn, Feyerabend og Lakatos har beskrevet, eller de ytre og sosiale, blir et åpent spørsmål. Det sentrale her er mostanden mot det nye, for enhver pris.

Første og andre verdenskrig har kommet beleilig på for de vitenskapelige økonomene. Et enormt tekno-vitenskapelig industrielt kompleks, der døden og lidelsen på den ene side og seier og livet på den andre, bestemte innsatsen. I to industrielle kriger fullstendig uten historisk sidestykke har instrumentell rasjonalitet aldri blitt mer verdsatt.

Samtidig har krigene selv vist seg å være ytterst effektive med hensyn til den vitenskapelige forskningen rundt nye materialer, energiproduksjon og framkomstmidler. Men også medisinsk og psykologisk har spesielt andre verdenskrig vist seg særdeles rik på muligheter til å forske på menneskenes utholdenhet, lojalitet, smerteterskler og produktivitet.

Med et enormt overskudd av vitenskapelig og teknologisk kunnskap, ble etterkrigstidens gjenoppbygging til en vedvarende vekstperiode, som ikke kunne hatt bedre historiske betingelser. Og det er ikke bare for liberalistiske høyre at økonomi som vitenskap har en opphøyet status. Kings Bay-ulykken på Svalbard viste også at Gerhardsens sosiale velferdsøkonomiske prosjekt satte økonomisk vekst foran liv og sikkerhet, verdier man skulle tro kom før materiell velferd. Det gir unektelig en indikasjon på at den instrumentelle rasjonaliteten allerede her, i velferdsstatens vugge, hadde tung status. (Skjerdal 1964, s. 16). Forskjellen er at det er Keynes, og hans mer sosialt vennlige motkonjunkturpolitikk som blir ledetråden. Veien mot et velferdssamfunn basert på selvrealisering og vekst i konsum er dermed kanskje uunngåelig.

Rapporten til Romaklubben i 1972 fikk voldsom oppmerksomhet og ble for mange en ytterligere motivasjon til å opponere mot gjengse sannheter og systemer. Nye miljøvernorganisasjoner dukket opp. Ti år tidligere hadde Rachel Carson gitt ut *Silent Spring*, og blant annet beskrevet skadene av miljøgifter i landbruket. Et år etter kuppet i Chile, i 1974, kommer Arne Næss med *Økologi, samfunn og livsstil*. Dypøkologi så dagens lys og ble et referansepunkt for en mer dyptpløyende kritikk av det vestlige samfunn. Forholdet mellom økonomisk vekst, naturen og kostnader på menneskelige samfunn leses i sammenheng på en ny måte. En fundamental innsikt fra økologien er at befolkninger har en tendens til å kollapse når ressursene blir brukt opp. Men samtidig problematiserer Arne Næss menneskets indre

sjelsliv og hevder at vi har mistet kontakten med vårt dypere selv. Det er asketisk tenkning fra Buddhistisk livsfilosofi som skinner igjennom som inspirasjon.

Det er 40 år mellom Boyes artikkel og rapporten *Limits to growth*. I kjølevannet har det vært et voldsomt engasjement som bare vokser i styrke. En hel rekke nye alternative organisasjoner og bevegelser har dukket opp, og grønne politiske partier får stadig flere velgere. Likevel ser det fremdeles ut til at økonomifaget baserer seg på et gammelt verdensbilde, og at folk flest fortsetter som før, med mer eller mindre samme livsstil og det samme forbruksmønsteret som så mange ganger før har blitt kritisert som selve årsaken til miseren.

I 2015 kommer Vetlesen ut med *The denial of Nature*. Her lanserer han en tanke som går i motsatt retning av det som tidligere er tenkt om forholdet mellom det folk vet om skader på naturen, det være seg også på seg selv, den indre natur, og hvordan de lever, tenker og handler. Vetlesen beskriver et alarmerende misforhold som han forklarer ved å benytte enkelte psykologiske begreper som fortrenkning og undertrykkelse av infantile ønsker om omnipotens. Det leder videre til muligheten for å fornekte det åpenbare.

Noe i forkant av rapporten fra romaklubben i 1972 og den revolusjonære innsikten til Gerogescu-Roegen i *Entropy*, ble det påvist enorme reservoarer av olje i Nordsjøen, og Norge kunne, hvis folket ville, begynne et nytt industrieventyr. Valget ble ikke vanskelig. Utsiktene til rikdom og materiell velferd satte andre bekymringer i skyggen. Sosialøkonomer fra arbeiderpartiet skulle også sette et voldsomt eksperiment i velferdsstat ut i live.

Oljerikdommen skulle fordeles etter politiske rettferdighetsprinsipper. Sosialøkonomenes matematiske modeller kom igjen i sentrum. I juni 1971 startes produksjonen på Ekofisk. Verdens største daværende oljeforekomst offshore.

Og avstanden til dypøkologien blir kanskje større enn aldri før. Vi skal som så mange andre land i den første verden rettferdiggjøre økonomisk vekst og velferd med at det dreier seg om fremskritt, teknologisk utvikling, vitenskap og opplysning, dannelse og sivilisasjon og demokrati. I bunn er det kanskje en uendelig dypt rotfestet forestilling om at vår tid er forskjellig fra fortidens nød og lidelse fordi vi har kvittet oss med myter til fordel for fornuft og rasjonalitet. Det igjen kan ha fått litt drahjelp fra en uheldig utvikling av den alternative bevegelsen på begynnelsen av 70-tallet. Den allerede dype mistilliten fikk nok et argument, i det den kollapser, en alternativ fornuft som vokser fram i epoken. Det er ikke uten grunn at de tekstene som utgjør et konseptuelt utgangspunkt for økologisk økonomi, kommer fra slutten av 60-tallet og begynnelsen av 70-tallet. En ny tankeretning med romantiske understrømmer

tar samfunnet med storm. Bølgen har mange elementer, og henter inspirasjon fra mange kilder, likevel, det er en umiskjennelig grunntone av romantisk innhold. Nøkkelord er igjen organisk helhet, partikularitet, intuisjon, frihet, tilhørighet til naturen og en motstand mot formalistisk fornuft.

Det George Orwell beskriver som totalitære samfunn i 1984, utgitt i 1948, som en kommentar både til tendenser i kommunistiske samfunn og til nazistenes løsning, finner gjenklang i Jens Bjørneboes beskrivelser av det moderne Europa i *Bestialitetens historie*. Det er de små bjørnene som er onde, regnskapenes mestere, de som har den byråkratiske, matematiske og formelle rasjonalitetens tvangsregime i sin hule hånd. Bjørneboe tar med seg Hannah Arendts *Eichmann i Jerusalem* til Norge, ondskapens banalitet, i det den materialiserer seg som byråkratisk orden og kontroll.

Sammen med The Doors, The Beatles og Jack Kerouac treffer Jens Bjørneboe en nerve, en slumrende bevissthet, i samme grad som den romantiske litteraturen traff en nerve på 18-hundretallet. Den korte perioden ble en oppblomstring, hvor det etablerte fornuftsregimet nesten gikk under, og det oppstår et vakuum, i det tilliten til de etablerte regimene i en kort periode blir trukket sterkt i tvil. Likevel, den alternative bevegelsen lykkes ikke med å etablere en alternativ fornuft, og imploderer i stedet. Det er mulig at responsen, når alt hadde roet seg, ble et enda sterkere kontrollregime, der kritikk vanskeliggjøres på en ny måte. De kollektive strukturene blir radikalt svekket og tilbake står et tomt skall av et selv og en vitenskapelig rasjonalitet som holder det postmoderne individ på trygg avstand i en gjensidig forståelse av at det er best å overlate vanskelige spørsmål til eksperter. Da får også selvet mer tid til å fylle tilværelsen med mening, eller konsum, som effektivt tar over når det også blir for krevende.

Den alternative filosofien under *Flower-power*-perioden har endelig en forbindelse til det dypere mytologiske laget og definerer mennesket og bevisstheten som en del av naturen og mysteriet. Det er et krav om mer solidaritet, kjærlighet, respekt for naturen, og en tanke om at naturen har noe å lære oss. Likevel, bevegelsen flyter fra hverandre og etterlater seg bare et drømmende spor. Enkelte kollektiver blir startet, for eksempel det anarkistisk inspirerte *Longo Mai* i sør-Frankrike. Men folk flest vender seg vekk. Tendensen til at tilhengere av filosofien bak gir seg fullstendig hen, til rus, flukt eller og søke en fullstendig oppløsning av individet, som kanskje kan karakteriseres som at fornuften kollapser, gjør at det blir enkelt å avvise alternativ tenkning som tankespinn.

Når Margareth Thatcher slår *The constitution of liberty* av Hayek i bordet på et møte i det konservative partiet av i 1975 (Stalsberg 2019, s. 49), er det en symbolsk handling som skal gi et tilsvarende på tørst etter frihet, ikke med sosial frihet basert på gjensidig anerkjennelse som inkluderer naturen, men med markedsliberalisme og metodisk egoisme. Den nye individualiserte fornuften blir dannet på en bredere og mer godtatt mistillit til kollektivet og kollektive størrelser enn noen gang tidligere. Et forfeilet forsøk på å etablere et alternativt syn på verden, økonomien og mennesket, med romantiske verdier i bunn, leder i stedet til en bred tilslutning til det mer fragmenterte frihetsbegrepet fra den neo-liberalistiske leiren. Da er også veien kort til å reformulere målene for samfunnet i retning av individet, langsamt men sikkert bryte fra hverandre helhetlige størrelser til de ikke blir synlige, fattbare eller tenkelige, i betydning at fra nå av skal alt handle om hver enkelt og ingen andre. (Vetlesen 2011).

Den klassiske kritikken av kapitalismen som politisk og økonomisk system er at eierne av produksjonsmidlene ikke skyr noen midler, trækker over lik, for å sikre seg fortjeneste. Et annet syn på det moderne samfunnet åpner opp for en noe utvidet kritikk av det kapitalistiske system. Her skal arbeiderne og dermed de aller fleste medlemmene av et økonomisk samfunn være med på å, og inneforstått med prisen, gå over lik for å sikre lønninger. Foucaults syn på forholdet mellom makt og etablerte diskurser for sannhet, gjør det mulig å betrakte også lønningsarbeidere som medsamsvorne i et syn på at økonomisk vekst har prioritet framfor andre hensyn. De ønsker bare at den økonomiske veksten også skal ivareta deres interesser, altså høye nok lønninger og trygge arbeidsvilkår.

Individualiseringen gjør uansett underlige utslag i Arbeiderpartiet, som historisk sett har hatt en kommunitaristisk filosofi. Nå, tilsynelatende bare i teorien. 6. april 2019 bestemmes det på landsmøtet til AP at de er imot oljeproduksjon i Lofoten og Vesterålen. *Men det er mange medlemmer som melder seg ut av partiet i protest.* De er opptatt av at partiet først og fremst skal sikre arbeidsplassene deres. Utmeldingene signaliserer en holdning til forholdet mellom arbeidsplasser og samfunn som sannsynligvis er svært utbredt. Arbeidsplasser er ensbetydende med økonomi, liv, mat, sikkerhet og velferd. Men det reflekteres ikke så mye over hva slags arbeidsplasser vi skal ha eller verne, med hensyn til naturen og oss selv. At en god arbeidsplass er en bærekraftig arbeidsplass i vid betydning. Hva skyldes denne mangelen på refleksjon?

Hele etterkrigstiden kan karakteriseres som en voldsom økonomisk ekspansjon globalt sett. En voldsom satsning på infrastruktur og transport, nye og bedre biler, fly, båter, tog, og på

militære og sikkerhet, våpenindustrien blomstret, revolusjon på kjøkkenet og i hjemmet med tanke på nye elektrodomestiske produkter, vaskemaskiner, støvsugere, møbler, en urbaniseringsprosess uten sidestykke. Inntil krakket i 1987, som avslørte at mye av den økonomiske ekspansjonen var lånefinansiert. 80-tallet har vært en orgie av forbruk. Det er nesten umulig å ikke gjøre seg noen refleksjoner om forholdet mellom materiell velferd og livskvalitet. (Hylland Eriksen 2008).

Det fullstendig meningsløse i at livskvaliteten bevislig synker mens vi applauderer økende forbruk, danner bakgrunnen for Herman Daly's analyse av at global økonomisk vekst i dag i dag er uøkonomisk. Den har krysset den marginale grensen der videre vekst leder til større kostnader enn gevinst, hvilket fører til en total nedgang. Kritikken går ut på at neo-klassisk økonomi har en innarbeidet forestilling om at begrensede ressurser kan substitueres med kapital og ikke erkjenner at det finnes vippepunkter og irreversible ødeleggelser (Daly 2014, s. 175). Løsningen er en sirkulær stabil økonomi som utvikler seg kvalitativt uten å vokse kvantitativt. Studier i industriell økologi, eco-design, livssyklus-analyser, analyser av material og energi-strømmer og overvåkning av økosystemer for å finne vippepunkter blir til verktøy for å skape en mer bærekraftig økonomi. Det er først og fremst vekst-økonomien Daly kritiserer. Han fokuserer på dens innebygde urettferdigheter, skjulte kostnader og ikke-intenderte konsekvenser. Men Dalys mål, en steady-state økonomi, har, som vist, allerede skapt dype uenigheter i faget.

Spørsmålet er hvordan perspektiver, som for eksempel den dypøkologiske filosofien til Næss, skal få plass i økologisk økonomi. Næss mener det er kritikkverdig *i seg selv*, fra et livsfilosofisk perspektiv, å leve avsondret fra naturen og heller satse på å bli lykkelig gjennom et urbanisert liv med høyt konsum. I artikkelen *Science and Ecological Economics: Integrating of the Study of Humans and the Rest of Nature* legger Robert Costanza helt åpenbart hovedtyngden på en vitenskapelig basert fornuft som veien frem. (Costanza 2009). Hvilket gjør et moderne og urbant liv med høyt konsum galt *fordi* det først og fremst skader miljøet og naturen. Det er i tråd med det ytre perspektivet som blir presentert i tidlige refleksjoner rundt vekst som kjernen og målet for økonomien. Skillet i ulikt fokus med hensyn til analyse av årsaksbildet, gjør det meningsfullt å dele inn i ulike skoler med tanke på løsninger. Vekstproblematikken i økonomien kan sies å være utgangspunktet for en type analyse, i betydningen ytre forhold, som driver frem et brudd med den konvensjonelle neo-klassiske tenkningen. Underveis har også økologisk økonomi blitt beriket med et annet perspektiv, drevet av refleksjoner rundt årsaker på et dypere plan. Det nye perspektivet, som

jeg vil kalle indre forhold, blir tatt opp og blir med videre hos de ulike tenkerne i noe varierende grad. Men for Costanza sin del for eksempel ser ut til å ende opp med en tilnærming som jeg vil påstå domineres av et ytre perspektiv, og fremmer dermed en analyse som vektlegger ytre forhold. Prissettingen av øko-system-tjenestene kan være et signal om det.

I denne sammenhengen vil jeg gjøre en grov forenkling av analysen til Spash, om de ulike grupperingene og grunnperspektivene som er med i paraplyen økologisk økonomi. For all enkelhets skyld omgjør jeg situasjonen til å handle om to kontrasterende bilder. Jeg er klar over faren ved å gjøre en slik grov forenkling, men mener likevel den er hensiktsmessig for å få fram et poeng.

Det ene er motivert utfra vitenskapelige løsninger og styres av et ytre perspektiv, mens det andre er motivert på et dypere plan der måten vi betrakter verden på og vårt forhold til den og naturen, må reformuleres før vi går videre. Og jeg vil påstå at det i bunn handler om hvordan et særegent syn på fornuften blir operativt i praksis og de ulike mytene det begrepet bygger på. For denne utforskningens tilfelle, de to fundamentalt motstridende mytene om hva mennesket er i forhold til naturen. Den ene retningen vil dermed tilhøre et konvensjonelt paradigme, hvor fornuften står over naturen og verden, og den andre har en motsatt og en romantisk orientering.

Jakobsen på sin side ville ikke være uenig i Costanzas betraktninger, siden han presenteres som en av kildene til økologisk økonomi (Jakobsen 2019, s 183), men anvender en analyse av årsakene som går dypere enn Costanzas utgangspunkt. Like viktig som å behandle symptomene på et sykdomsfremkallende økonomisk system, vektlegger Jakobsen at problemet har rot i en spesiell måte å forstå verden på. For å løse problemet, vil det dermed ikke være nok å redesigne det økonomiske systemet, men å gå til roten av ondet. Det betyr å tenke radikalt annerledes om verden, på det ontologiske planet. Jakobsen får støtte av Vetlesen som mener det globale samfunnet, på en dyp og gjennomgripende måte, i dag *praktiserer* en filosofi som har fått dominere siden Descartes tid.

Den store forskjellen blir tydeligere hvis vi betrakter den norske skolen på en bestemt måte. Den legger i utgangspunktet enorm betydning i muligheten for å betrakte teorier og abstraksjoner som virkeligere enn virkeligheten. Den utfordringen møtes ved å tenke seg at det er praksis og lokalt bottom-up-initiativ som er av verdi, ikke i utgangspunktet tenkningen bak, så lenge den ikke fører til noe. Det oppmuntres til en tverrfaglig og kreativ prosess, åpen

for deltakelse og innspill. Den dynamiske intersubjektive rasjonaliteten til Habermas er en modell for nettverksbygging og samarbeidende initiativ. Dypøkologien til Arne Næss og Buddhistisk filosofi går en vei mot et nytt menneskebilde med nye normer for det gode liv.

Dermed er det heller duket for en degrowth-modell, ikke steady-state som for eksempel H. Daly sikter mot. Forskjellene er større og jeg vil hevde motstridende, løsningene utelukker hverandre gjensidig. Den første tilnærmingen er en utenfra og inn modell, basert utelukkende på observasjoner og beskrivelser som ikke utelukker bestemte vitenskapsfilosofiske perspektiver samt syn på forholdet mellom mennesket og natur. Den utelukker ikke en antroposentrisk verdensforståelse. Den tar ikke opp spørsmål som vårt naturforhold, ser ikke at destruksjon av den ytre natur går hånd i hånd med ødeleggelser av den indre. Det ville fortsatt være tillit til en vitenskapelig tilnærming og at den moderne og rasjonelle fornuft ville finne gode løsninger. Costanza ønsker en retur til en «klassisk» akademisk situasjon hvor økonomi var en del av et større akademisk nettverk, og ikke isolert som i dag. (Costanza m.fl. 2014, s. 4). Det er et syn på den økonomiske historien og vitenskapens rolle som ikke problematiserer på hvilken måte det dualistisk-mekanistiske verdensbilde påvirket økonomi som fag, og videre den tendensen Hans Skjervheim kalte for objektivisme (Hverven 2018, s. 173).

Når Costanza skriver “*We developed an industrial society to adapt to the potential of concentrated forms of energy.*” (Costanza m.fl. 2014 s. 6), avslører han en måte å tenke på som står i motsetning til en oppfatning om at industrien utviklet seg, ikke som en kollektivt valgt strategi for å tilvenne seg en ny form for energi, men som en konsekvens av en helt spesifikk måte å forstå menneskelig fornuft på og hvilken verdi naturen har i den sammenhengen. Naomi Klein hevder at overgangen fra vannkraft til kullkraft i hovedsak skyldes to årsaker. Vannkraften hadde tross alt mange fordeler. Den var gratis og ga ofte mer kraft enn kullet. For det første førte kullet til en befrielse fra naturens svingninger. Kraften ble stabil og beregnelig. For det andre var kullet mobilt slik at investorene kunne flytte produksjonen til byene, der det var mest billig arbeidskraft og rift om jobbene, slik at krav om bedre lønn og arbeidsforhold kunne undertrykkes. Dermed settes også en desentraliserende og selvforsterkende tendens i gang, der større avstand til naturen og mer fremmedgjøring blir konsekvensene. (Klein 2015, s. 176). Det passer med bildet om at utviklingen drives framover, ikke av en dypere form for fornuft, men av en fornuft som har undertrykkelse av naturen vevd inn i sin kjerne.

Del 3

Kapittel 7 Økologisk fornuft. Veien mot et nytt fundament for økologisk økonomi.

Det må ikke lenger være noen tvil om at det konvensjonelle fornuftsbegrepet er formet på en måte som over tid gjør oss insensitive og likegyldige overfor naturen, både den indre og ytre. Når det er sagt vil jeg understreke at årsaken ikke er fornuftsbegrepet alene, men heller knyttes til underliggende myter som fornuftsbegrepet er en operativ strategi for og uttrykker indirekte.

I artikkelen *How Economic Incentives May Destroy Social, Ecological and Existential Values: The Case of Executive Compensation*, forklarer Laszlo Zsolnai ved å peke på en rekke sosiale og psykologiske forhold som gjør ansvarsfraskrivelse og fornektelse av dypere relasjoner mulig. (Zsolnai, Ims, Pedersen 2014). Vetlesen på sin side påpeker en tendens til å overse eller undertrykke visse grunnleggende erkjennelser vedrørende vår eksistensielle sårbarhet. Det ene utelukker ikke det andre, men kan heller forsterke hverandre som måter å unngå det som for mange må fortone seg som ubehagelige eksistensielle realiteter.

Et perspektiv som betrakter den konvensjonelle fornuften som en strategi for å unngå ansvar, og samtidig en måte å fornekte visse grunnleggende trekk ved både vår indre og den ytre natur, som dermed blir fratatt liv, subjektivitet og innside, for så å bli degradert til død materie, gir stor forklaringstygnde til enkelte i grunn ubegripelige fenomener.

Det som bør påpekes her er at Zsolnais åtte ulike kognitive strategier, *moral justification, euphemistic labeling, displacement and diffusion of responsibility, dehumanisation, disregarding and distorting the consequences, attribution of blame*, (Zsolnai 2017), kan tenkes som uttrykk for, former for materialisering, av en omskriving av forholdet mellom natur og mennesket som fornuft over objektiv materie. Menneskets overlegenhet, i egne øyne, i det naturen blir nedgradert til nytte og behag, gjør kanskje ikke bare slike kognitive strategier mulige, men at vi også anvender dem, sannsynlig, som en del av årsaksbildet på nedskrivningen i utgangspunktet. Her kan vi lene oss på forskningen på ondskap. Det viser seg at det er enklere å ydmyke og mishandle når den andre er blitt fratatt sin menneskelighet eller sin egenverdi. Siden mishandlingen og utslettelsen er målet, så vil å fjerne verdi og skape distanse være et aspekt ved ondskapen. Vetlesen fremsetter også at sadistiske motiver kan utgjøre det andre sentrale aspektet, og dermed forklare med hvilken voldsom motstand enkelte forsvarer å kunne fortsette å ødelegge naturen. (Stølen 2016).

I *Hva skal vi svare våre barn*, beskriver Vetlesen og Willig ni ulike måter vi unnviker å se problemene i hvitøye på. Gjennom omskrivninger, vaner, praksiser og tenkemåter blir problemene tåkelagt og skjøvet ut av horisonten. Resultatet er både en kollektiv og individuell fortrenkning av det som burde fremstå som åpenbare problemer. (Vetlesen & Willig 2017). Men som Vetlesen skriver senere, jo mer påtrengende problemene etter hvert har blitt, jo mer smertefull fremstår innrømmelsen over at problemene har blitt skjøvet vekk, og jo større innsats igjen legges ned for å dekke over dem. (Vetlesen 2019, s 220-221).

I Vetlesens syn er ødeleggelsene av Gaia, for å bruke et begrep fra James Lovelock, av aggressiv art og for å gi denne observasjonen tyngde knytter Vetlesen den til en tankefigur fra Melanie Kleins psykoanalytiske beskrivelse av forholdet mellom mor og barn. Forholdet her gjelder barnets vanskeligheter med å anerkjenne avhengighet i absolutt forstand til noe større enn en selv. (Stølen 2016).

Den herredømmefrie dialogen til Habermas skulle sikre fornuftens overlevelse, at menneskeheten ikke gikk under for den instrumentelle rasjonalitetens kolonialisering av alt av verdi. «*I konsensus finnes intet virkelig fellesskap fordi der må man avgi individualitet.*» (Mehren 1992, s. 21). Visse tendenser skaper bekymring. Mye tyder på en frakobling av den offentlige samtalen fra en tilhørighet i noe dypere, fra både det som kan karakteriseres som den indre og ytre natur. Hvordan kan en dypere relasjon dyrkes frem og sikres?

Jakobsen bruker som vist *The cosmic man* for å illustrere en løsning på livsfilosofiske utfordringer. Tanken her er at mennesket har funnet sin plass i naturen og økosystemene, som en ydmyk, spirituell og livsbejaende deltaker, ikke en konsument og administrator, som dominerer og utnytter. Det moderne mennesket, som har verdsatt selvrealisering og rasjonalitet høyt, har ofte blitt kritisert for å mangle dypere mål, slik at mer fornuft, en intensivering av rasjonalitet, har blitt et mål i seg selv. Økologisk økonomi har på ulike måter tatt et oppgjør med det formålsløse aspektet helt sentralt i konvensjonell økonomi og poengterer at fornuft aldri må bli et mål i seg selv, men tjene andre verdier. Derfor har livskvalitet og å forstå seg selv i et kontinuerlig samspill med naturen og økosystemene, blitt en sentral målsetting.

Forstandskategoriene til Kant, som siden hans filosofi om fornuften, har blitt stående som vår tids bilde på og forståelse av fornuftens virke og forhold til verden, har befestet tenkning som et analytisk og fragmenterende verktøy. Ved å plassere logikk som fornuftens innerste vesen, har også fornuftens virkemåte blitt tilpasset denne forutsetningen. I stedet for å utfordre dette

verdensbildet, ser det også ut til at måten Habermas forsvaret rasjonalitet på, fører til en ytterligere bekreftelse på en dyrkning av avstand og ikke tilhørighet til og nærhet til naturen, både indre og ytre.

Jeg vil nå kontrastere Habermas sin tro på språkets frigjørende evne med Kierkegaards syn på konvensjonell tenkning, og det fornuftsbaserte språket, som ufrihetsskapende. Språkets evne til både å gjøre fri og ufri kommer til syne gjennom de ulike perspektivene. Hva som leder til ufrihet er ifølge Kierkegaard en enfoldig tro på språkets evne til å kommunisere hele bildet, til å formidle gjenkjennbare og gjennomsiktede hensikter, både for den som ytrer og den som lytter. Kierkegaards indirekte filosofi vitner heller om en veldig mistanke til å bli lukket inne i fornuften, spidsborgeren som han kalte ham, et uttrykk for tidens fornuft, som ville undertrykke både sannheten (subjektivitet) og friheten. I spranget åpner Kierkegaard opp for en annen type fornuft, som overhodet ikke er fornuftig i et klassisk bilde, men kun hvis man betrakter frihet, natur og livskvalitet gjennom et nytt perspektiv. Et intuitivt sprang kan være det som kreves for å frigjøre fra tidsåndens, tidens fornufts, trange rammer. (Ohaneson 2020).

Spesielt har kausalitet spilt en overordnet rolle i forestillingen om hva fornuft er og bør være. Kausalitet har vært et nøkkelbegrep for å forstå hvilket press enkelte normer for tenkning som stikker under. Årsaksforklaringene er forankret i en underliggende forestilling om av virkelighetens innerste vesen består av enkeltdeler som beveges av uavhengige krefter som igjen støter mot hverandre. Ved å lete etter årsaksforklaringer, *hvis-så*-sammenhenger i en kompleks serie av fenomener, brytes den komplekse helheten ned til enklere størrelser der det er mulig å isolere og forstørre en årsakssammenheng. Men da fortrenses en evne ved oss som handler om å oppleve en helhetlig sammenheng, en evne som kommer forutfor den bevisste analysen.

Når slike teoretiske betingelser tas ut av fornuftsbegrepet som definerende for hva fornuft er og heller byttes med det praktiske beste alternative valg gitt et utvalg av kriterier, manifesterer et alternativt fornuftsbegrep seg. Ofte er det tatt for gitt at følelsene er irrasjonelle og ville forstyrre valget. Gang på gang vises det til at enkelte følelser forkludrer beregningen, der det tenkes at alle fakta er gitt, og et rent objektive, rasjonelle, valg kan tas. Men denne konklusjonen forutsetter perfekt tilgang på *ren* informasjon og at følelser per definisjon er irrasjonelle. Jakobsen argumenterer for at en slik tilgang til all relevant informasjon ikke er tilgjengelig (Jakobsen 2019, s. 63), og at følelser er absolutt relevant for meningen med eller motivet for å velge i utgangspunktet, og for å begrense den instrumentelle rasjonaliteten

innenfor en etisk ramme. Vi dras dermed tilbake til utgangspunktet der rasjonalitet kan tenkes som beste beslutningen basert på tilgjengelig informasjon, forstått på bakgrunn av en dypere form for vitenskapsfilosofi (kritisk og poetisk realisme), og et mål som forstås innenfor et nett av sammenhenger knyttet til en helhet og som har emosjonell og intuitiv dybde. Rasjonalitet forstått på den måten kan gi en overaskende prosess, der kanskje målet forandrer seg underveis, eller at forståelsen av virkeligheten kan endres.

Helhetlig tilnærming

Å bruke utopi som måte å betrakte virkeligheten utenfra, er å gjeninnføre en helhetlig og visjonær tenkemåte i forståelsen av virkeligheten. Den økologiske fornuft får bruk for andre evner enn rent analytiske. Innlevelsessevne, intuisjon, fantasi og kreativitet vil være vel så viktige som en evne til å plukke ting fra hverandre for å betrakte enkeltdelene og deres forhold til hverandre.

Tanken om at verden i første omgang kan beskrives ved relasjoner, prosesser, spontanitet og en slags indre dimensjon, gjør noe med vår selvforståelse, og spesielt synet på bevisstheten og kanskje mest, fornuftens vesen. Det som vi før har sett på som utelukkende analytisk og logisk og dermed beregnende, kan i dette nye bildet få et nytt innhold.

Fra gestaltpsykologien ligger det allerede mange betraktninger om at bevisstheten registrerer verden omkring som helheter. Persepsjonsakten er uunngåelig begrepsdrevet, vi kan sortere enkeltintrykk som vi ønsker det, etter eget forgodtbefinnende. En tanke om at det primære, utenfor bevisstheten, også er helheter, ikke enkeltdeler, gir en anledning til å revurdere synet på hva fornuft egentlig er og kanskje bør være. Å invertere metoden til Descartes, og i stedet søker etter sammenhenger og helheter, i stedet for å stykke opp det vi i utgangspunktet opplever som en helhet, dog, i sannhet utsnitt av virkeligheten, til ytterligere mindre biter, i en fragmenterende regress ad infinitum, vil i første omgang gi en ny retning til tenkningen.

Mehren snur den logiske empirismen på hodet og sier at naturen og verden ikke lar seg erfare utenom gjennom sine motsetninger. Hvilket betyr at det ikke finnes noe enkeltstående og uavhengig gitt for erfaringen, som tilsvarer et enkeltstående positivt gitt objekt for bevisstheten. Kun som et noe som lar seg erfare på bestemte måter, gjennom bilder, sammenligninger, en kontekst som etter hvert bare fortsetter i dybden. (Mehren 2 s. 217).

Intuisjon

På mange måter har vi blitt oppmuntret til å sensurere, tolke og nedvurdere følelser, stemninger og intuisjon. En intuisjon er nettopp et helhetlig inntrykk, en bestemt type bedømmelse, som i det gamle bilde settes opp mot fornuft.

Til grunn for den diskursive rasjonaliteten hos Habermas ligger en forestilling om dialogen som bevissthetsutvidende på en rasjonell måte. Det betyr mer rasjonalitet inn i samfunnet, ikke mindre. Mot denne forestillingen har Habermas blitt kritisert fra flere hold. Det ser ut til at Habermas forutsetter et relativt uproblematisk selvforhold, at deltakerene i den herredømmefrie dialogen har et noenlunde transparent selvforhold, et rasjonelt selvforhold kanskje.

Hvis vi snur på denne tilgrunnliggende forestillingen hos Habermas, og påstår at selvforholdet er preget av et lag med myter som har makt over bevisstheten på en uavklart og dels kollektiv og ubevisst måte, får vi et noe annet situasjonsbilde. Den tenkte herredømmefrie og rasjonalitetsutvidende dialogen blir da til enhver tid tildekket, skjev, preget av seleksjon, fornektelser og indre selvbedrag. Den ville stå permanent i en avklarings situasjon med de dypere mytologiske lagene i bevisstheten.

Det ville kalle på et indre arbeide. Hvor intuisjon ville spille en helt sentral rolle. Jeg legger til grunn at intuisjon er en egenskap som er større enn bevisstheten, i den forstand at det ikke er en viljestyrt kognitiv aktivitet, som til sammenligning en gyldig argumentasjonsrekke er.

Selvorganiserende nettverk

En særegen fornuft er nødvendig for å skape lokale selvorganiserende nettverk. I stedet for å følge oppskrifter, formler, dekreter, regler, tradisjoner og ordrer, vil det i en helt annen grad være påkrevd en praktisk tilnærming og en kreativitet som ikke er markedsstyrt, men drevet av en positiv feedbackloop fra samarbeid og livskvalitet som er knyttet til arbeidsoppgaver, nye ideer, arbeidsdeling og eierskap. En moderne fornuft alet opp på analyser og metodisk egoisme og konkurranse vil ikke kunne ha mulighet til å fungere godt når økonomien skal organiseres som samarbeidende, selvorganiserende nettverk. Den ytre-styrte måten å organisere oppgavene på står i direkte motsetningsforhold med hva selvorganiserende betyr.

Å gi det konkrete og partikularitet prioritet framfor som sedvanlig teoretisk fornuft og universalitet er også å gi forrang til praksis som kilde til erkjennelse. Tanken om at alt kan reduseres til enkle bestanddeler, som er like, universelle, har ligget som et skjult premiss for tenkning, evaluering og vurdering. Det styrer blikket mot sider av virkeligheten og overstyrer

andre aspekter, som partikularitet. En panpsykisk tilnærming til verden, et syn som likestiller menneskers bevissthetsevner med den innsiden som generelt kan tenkes å finnes, ville gjøre at partikularitet får en viss forrang i tenkningen. Ikke lenger nødvendig å forutsette at det er fornuftig å forsøke å kartlegge det universelle i den utstrekning som er blitt gjort.

Kjærlighet

En vakker dag møter du en annen som gjør at du føler et dypt sug i magen. Det tegner seg et mål, et ønske på himmelen. Du inviterer på date for å få en sjanse til å bli kjent og til en kveld i forføringens kunst. Og får ja. Du tenker dypt over saken. Hva er det mest fornuftige her? En dose galskap bør vel inkluderes? Å vise seg som en fornuftig person på første date kunne kanskje ta liv av noe før det er begynt? Vel, men planlagt galskap kan jo også risikere å bli avslørt som strategi? Men pur galskap kan kanskje også gi uheldig virkning? Kvelden nærmer seg og du tar et valg, og velger å gi seg hen, i følelsenes vold og impulsenes rike. Du lykkes og opplever kvelden som en dans uten regler, men også med sin egen form for rasjonalitet dypt inne. En rasjonalitet som har et utømmelig register av ulike kilder: sanser, tanker, fornemmelser, ideer, stemninger og følelser. Du tar hele tiden små, nesten ubetydelige beslutninger, mange som nesten velger seg selv, som i kontakt med dypere lag i underbevisstheten. Du beveger deg i grenseland med galskap, og ønsker å finne en balanse ytterst på kanten, så farlig og spennende som mulig. Og opplever at du er farlig nær, men henter deg inn igjen. Du kunne vært fornuftig og sagt at du måtte tidlig opp for å gå på jobb, men da ville du ikke opplevd tidenes kveld og natt. I løpet av kvelden er det også en fristelse å ta fornuftige valg, i grunnen styre kvelden, kontrollere den, med et ønske om å lykkes i større grad. Men samtidig innser du i hvilken uromantisk retning slike valg ville styre kvelden, og velger igjen å gi seg hen, la seg falle inn i eventyrenes rike, og opplever hele veien at kvelden blir rikere og dypere.

Det som gjør det mulig å betrakte denne kvelden, som normalt er et erkeeksempel på menneskelig irrasjonalitet, som drevet framover av en særegen form for fornuft, er at atferden har et mål, har en adressat og blir vurdert intersubjektivt, og leves ut innenfor bestemte grenser. Den lykkes, eventuelt mislykkes. Det som skaper dybde og mening befinner seg utenfor språket og rammene av middel og mål.

At kjærlighetens fornuft har galskap som dens grenser, vises ved at valgene kan vende seg mot seg selv og bli destruktive, som for eksempel en skjebnesvanger Thelma og Louise-ferd. Kun dyp intuisjon kan finne balansegangen, siden situasjonen er partikulær og krever

særdeles høy grad av subjektivitet, personlig hengivelse og deltakelse. Ingen referanser til noe ytre, å følge en oppskrift, eller å la tenkning og følelser styres av andres tolkninger hjelper, uten å tømme situasjonen for innhold, intensitet og mening.

Som et tankeeksperiment kan vi se for oss at alle relasjoner har en slags uforutsigbar dans som metafysisk utgangspunkt. Umulig å kontrollere fullt ut, uten å skape objektiviserende forhold der en part hele tiden må betale med sin eksistens og frihet. Dans som grenser til galskap. I dette perspektivet blir instrumentell rasjonalitet til en konstruksjon, bygget på en forestilling om at å etterligne en fiktiv matematisk ordnet virkelighet, ville være det mest fornuftige. På en begrenset måte, ville valg av det mest egnede middelet for å nå et mål, fortone seg som rasjonelt. Men siden midlene er knyttet til levende veseners vilje, ønsker og hverdag, og i neste runde også til sosiale relasjoner, og indirekte til dansens kvalitet og vesen, med tanke på hvordan midlene griper inn i hverdagen, estetisk og etisk, blir valget av middelet også trukket inn i andre typer rasjonalitet. Den rendyrkede instrumentelle fornuft ser ikke ut til å få noen plass der andre hensyn enn bare de som kan føres opp i et abstrakt regnestykke, og som forminsker alt til noe det ikke er. Det egner seg selvfølgelig veldig godt til en virkelighet der det er tillat å manipulere, dominere, utbytte og eie andre levende vesener, inkludert mennesker.

Men det er noe som peker på flere relasjoner her. Hvilke mellommenneskelige forhold ville overleve og vokse uten subjektivitet, hengivelse og deltakelse? Når dansen, impulsiviteten og uforutsigbarheten mangler? Er ikke kjærlighetens rasjonalitet en fundamental karakteristikk av alle relasjoner?

Inderlighet

I *Autensitetens jargong* kritiserer Adorno Kierkegaards begrep om inderlighet. (Mehren 1977, s. 57). I følge Mehren har Adorno selv et implisitt begrep om inderlighet som han ignorerer. Jeg mener Mehren har rett og at inderlighet vil spille en rolle. Kanskje vil en forestilling om å leve den ut føre til falskhet og at uttrykket blir virkeligere enn innholdet. Likevel, inderlighet kan nettopp være det den konvensjonelle fornuften overser som kilde til mening, tilhørighet og identitet. Samtidig har det mening å hevde at intensiteten også overskrider den diskursive rasjonaliteten, siden falsk inderlighet tar den ektes plass i uttrykket og vil være dens destruktive fare nøyaktig der.

Det absurde

At vi tenker oss at verden er logisk bygget opp, uten spontanitet, følger bestemte mønstre, som vi kan avdekke, gjør at vi etablerer en slags heksejakt på det en litt rundt kan kalle for absurde erfaringer knyttet til livet og verden generelt. Det dannes en slags etikk for fornuften, at forestillinger skal være logiske, at vår forestillingsverden, slik at den kan etterligne verden, slik vi tenker oss den, i størst mulig grad, på en misforstått måte, å holde galskap på avstand.

I artikkelen *Becoming animal* beskriver David Abraham en mental tilstand som smelter sammen med vill natur. (Abraham 2012). Den stadig skiftende topografien, at landskapet tilsynelatende går gjennom metamorfoser, som åpenbarer seg fordi han ustanselig skifter perspektiv. Samtidig åpner de nye oppdagelsene opp lommer i underbevisstheten, slik at gamle minner og stemninger blander seg med landskapet og danner en slags enhet. De stadige mentale sprangene som dette samspillet åpner for, minner om den laterale tenkningen til Edward De Bono. Selv brukte De Bono ideen om skillet mellom vertikal og horisontal tenkning gjerne for å skolere næringslivsledere i kreativitet. (De Bono 1986). Det er kanskje ikke den analytiske og vertikale tenkningen som knytter oss til verden og naturen på den mest sannferdige måten, slik Descartes og mange med ham forestilte seg, men det som også kan kalles for lateral tenkning og å tillate seg å la seg senke ned i et eksistensielt dyp sammen med naturen. Abraham kommenterer at det er umulig for blikket alene å ane dybden og sammenhengene i den ville naturen (Abraham 2012).

På den måten er det mulig å tenke seg muligheten for en komplementær rasjonalitet, som på den ene siden følger aprioriske regler for logisk tenkning, og på den andre siden, en like naturlig evne til å tenke i sprang. Jonathan Knowles vil ikke legge vekt på den siste muligheten, i det han ønsker å komme fram til et begrep om rasjonalitet gjennom empiriske forskning, såkalt kognitiv vitenskap (Knowles 2000, s 121). Den vil i så fall bare bekrefte hva slags rasjonalitetsbegrep vi faktisk bruker, og ikke et mulig et.

Direkte erfaring

Når barnehagene deler ut nettbrett og satser på tidlig innlæring av alfabetet og matematikk i barnehagene, er det et uttrykk for en ide om at abstrakt tilnærming til virkeligheten er mer primært og viktigere enn direkte erfaring med. Som om tanken om et eple var bedre enn å spise det. Rudolf Steiner var tidlig ute med å advare for denne tendensen. (Steiner 1992, s. 79).

Kvalitet

I en verden som har fått en innside, ikke bare en materiell utside, vil det falle seg naturligere å lytte i en høyere grad. Å vurdere hva kvalitet handler om vil kreve en helt spesiell form for fornuft. Daly argumenterer for kvalitativ vekst i stedet for kvantitativ, for å oppnå en stable-state-economy. Daly selv sier lite om hvordan kvalitet kan vurderes, derfra blir det forløpig stående som en abstrakt mulighet. Min påstand er at å velge kvalitet framfor kvantitet vil falle seg naturlig for økologisk fornuft, slik at vi slipper å argumentere for det valget gjennom å vise til ytre konsekvenser, som for eksempel forurensning og at artsmangfoldet går ned.

Panpsykisme.

Hvis økologisk fornuft skal ha en mulighet som et midtpunkt i et nytt menneskebilde, er det viktig å finne andre svar på spørsmålet om forholdet mellom bevissthet og natur. Like viktig er det å ta hensyn til kraften i de gamle mytene. Bevissthet gir en åpenbar opplevelse av frihet og distanse som behøver en naturlig plass i det nye bildet. For Mehren er det frihet som er den absolutt viktigste menneskelige muligheten, og ethvert tankesystem som fratar mennesket hele eller grader av denne vil være destruktiv.

Mehren mener både det mekanistiske og det organiske verdensbildet på hver sin unike måte kan gi en deterministisk menneskeforståelse i det den individuelle friheten forsvinner i det store bildet. Fra økologisk økonomi har det hele tiden vært et premiss at en av hovedårsakene til nedvurderingen av naturen, har vært at den har vært betraktet som mekanisk og dermed uten egenvilje, mål og mening, samtidig som bevissthet har vært menneskets adelsmerke. I et panpsykisk forståelse av naturen derimot, faller det på sin egen urimelighet å opphøye mennesket over naturen. Samtidig kan mennesket anerkjenne og opphøye sin egen natur, og endelig forene kropp og bevissthet, sjel og materie.

Kapittel 8 *Kritikk av den økologiske fornuft*

Praktiske konsekvenser

På bakgrunn av et nytt syn på fornuften, vil det bli enklere å argumentere for en særskilt utforming av den økologiske økonomien. Det gamle verdensbildet sto i et gjensidig påvirkningsforhold med fornuftsbegrepet. Sterke føringer for hva som blir regnet som fornuftig følger. Strenge normer for tenkning følger. Distanse. Jo større distanse jo bedre. Abstraksjon sannere enn det konkrete. Universalitet framfor partikularitet. Oppdeling av helheter til enkeltdeler. Helheten finnes egentlig ikke. Gå helt inn til kjernen, til en enhet som

blir påvirket av krefter. Ytre framfor indre. Beskrivelse framfor forståelse. Objektivitet og nøytralitet framfor innlevelse og personlig engasjement.

Spørsmål det er viktig å ta opp her, er knyttet til en avgrensning av fornuften. Hva er denne nye fornuftens grenser? Det dualistiske verdensbilde blir vingeklippet av kritikere av modernismen. Dermed er tiden moden for å gå i motsatt retning, i retning av en verden der alt henger sammen og mennesket ikke blir stående utenfor. Nå er verden en organisme og alt henger sammen. Et monistisk verdensbilde.

I filmen *The Square* av Ruben Östlund, under en gallamiddag i forbindelse med åpningen av en ny utstilling på et museum for moderne kunst, utspiller en spesiell scene seg. I en slags *performance act* spiller en kunstner en sjimpanse av typen alfahann. Men han går såpass inn i rollen, at han nekter tilsynelatende å gi slipp, til alles forferdelse. Scenen er komisk, men åpner likevel opp for spørsmål om forholdet mellom mennesket og natur, ikke det faktiske, men det tenkte. Hele filmen ser ut til å ha bygget seg opp til dette øyeblikket, sannhetens øyeblikk. Sjefen for kunstmuseet, en mann av kultur, symbol på høy sivilisasjon, strever åpenbart med de mer primitive sidene av seg selv. Blindsonene i hans egen selvforståelse fører til dramatiske konsekvenser. Det oppstår med ett en motsetning mellom sjimpanseskikkelsen og alle deltakerne på gallamiddagen. Det synes klart at også gallagjestene spiller ut forestillinger av hvem de tror de er, like mye som kunstneren. De blir vrengebilder av hverandre. Opplevelsen av at vi lever på innsiden av myter, uansett hvor mye vi forsøker å komme oss ut av dem, er sterk.

Det er umulig å ikke bli berørt av scenen på en eller annen måte. Hva er egentlig vårt forhold til våre egne forestillinger om oss selv? Forestillinger om hvem vi er og hvordan vi bør oppføre oss sammen med forestillinger om hvordan verden grunnleggende sett er skrudd sammen, har unektelig og helt åpenbart en makt over oss og fører til at vi *er* på bestemte måter. Vi kommer oss ikke bak eller under forestillingene. De har noe opprinnelig ved seg ved sin uunngåelighet, bildene, bevisstheten og selvbevisstheten. Det blir etter hvert umulig for oss å forestille oss at vi bare kan være, rett frem, upåvirket av forestillinger om hvem vi er, hvor vi kommer fra, hva som forventes osv. Denne erfaringen står derimot i kontrast til opplysningstenkningens idegrunnlag, at menneskeheten, en gang for alle, i et historisk brudd, har gått fra mytos til logos, fra et mytologisk verdensbilde til et rasjonelt og vitenskapelig et. For Stein Mehren er bevisstheten og forestillingene det mest naturlige ved oss. Dermed er også et logisk og rasjonelt verdensbilde i bunn mytologisk. For en romantiker hvis drøm er å

bli gjenforent med naturen blir spørsmålet: Finnes sanne og opprinnelige eller *naturlige* forestillinger?

I romanen *Ute av verden*, beskriver Karl Ove Knausgaard en ung manns forsøk på å skape distanse til verden for å få grep om og å takle eksistensielle vanskeligheter. Ikke flykte, men overskride de grensene som definerer ham, både fysiske, geografiske, sosiale og psykologiske, for å få grep om eget liv. Men så skjer det paradoksale at jo lenger vekk fra seg sitt eget liv han forsøker å komme seg, jo lenger inn i det vikler han seg. Tittelen på boka henspiller på en paradoksal og permanent situasjon. Kanskje som en situasjonsbeskrivelse for et oppvåkne subjekt, og kan minne om spranget hos Kierkegaard.

Hva er poenget til Mehren? Hva er det som står på spill? Hvis jeg leser ham riktig, så mener han at en rendyrket holistisk tenkning er et faresignal. Han ser for seg at holistiske overordnede bilder, forestillinger og begreper vil virke disiplinerende og begrensende på tenkningen i en negativ forstand. Det setter tenkningen selv i rammer, i en forståelsesform bevisstheten selv har frembrakt. At holistisk filosofi setter tolkningsrammer for bevissthetsinnholdet, og at bordet fanger, som hos enhver ideologi. Det er ikke dermed nødvendigvis duket for rettroenhet, men heller teknikker og praksis for rett tolkning. Hvis derimot bevissthetsinnhold, som forestillinger og begreper, blir sett på som noe opprinnelig, subjektivt og inderlig, som i et dualistisk verdensbilde, der bevisstheten står overfor verden, ikke nødvendigvis utenfor, vil kanskje enhver forestilling ha det samme skjøre og uferdige ved seg. Enhver sannhet vil i det den tenkes og erfares som sann, diskvalifisere seg selv, i det den i samme øyeblikk, skjuler noe annet.

Tentativt, behøver vi en tenkningens etikk? En etikk der tenkning forestilles som handlinger? At forestillinger, ideer og begreper har sitt eget opphav og egen historie, ikke nøytrale og ufarlige, tvert imot, at de former mennesket i seg, på en labyrintisk måte, slik at en egen form for oppmerksomhet, forsiktighet og omsorg bør ledsage tenkningen. For eksempel, i stedet for å være tenkningens verste fiende, som en emosjonell reaksjon på selvmotsigelser, bør kanskje det absurde ønskes velkommen, som en etisk norm, i betydningen forsøke å utfordre etablerte sannheter ved å teste dem mot en eksistensiell form for intuisjon. Hva om *ett av kriteriene* på sunn tenkning var en opplevelse av absurditet et eller annet sted i tenkningens univers, som en grønn lampe, til forskjell fra det knirkefrie og strømlinjeformede, som burde få alle alarmklokker til å ringe.

Mehren skriver om faren ved å redusere en uunngåelig dualisme til en immanent helhet. Det blir ikke noen plass til den menneskelige bevissthet på den måten, mener han, og en slik ideologi eller filosofi er dømt til å bli sitt eget vrengebilde. Hvorfor er en slik tankerekke aktuell her? Er en holistisk filosofi nødvendigvis sirkulær, absolutistisk, selvrefererende og tankehemmende? Mehren sier «Vi kan bare forstå naturen gjennom begreper, som selv om de tilhører naturen, overskrider den.» (Mehren 1980 s 118).

Denne kritikken bygger på den innsikten alle postmoderne kritikere har felles og retter mot den modernistiske fornuft. At det ikke finnes et privilegert ståsted fra hvor fornuft og kunnskap kan regnes som nøytral. Stein Mehren bruker en metafor fra skogen en solfylt dag. Når sollyset skinner gjennom skogen, er det noe som kommer fram i lyset mens det andre faller inn i skyggen. Det er aldri slik at vi kan se alt samtidig. At noe belyses, sørger samtidig for at det andre faller i skyggen. Slik er det også med fornuften mener han. Den vil alltid bero på metafilosofiske grunnbegreper som er mytologiske. Noe avsløres, samtidig tildekkes noe annet.

Espen Schanning beskriver hvordan moderniteten hele tiden har vært svanger med sin egen undergang, i det den bygger på en avsløringens metafysikk. Det er dens styrke, men det er også dens undergang, i det Nietzsches, Freuds eller Foucaults avsløringer av det modernistiske prosjekt som et undertrykkende regime og ikke et sannhetsproduserende system, der sannhet leder til godhet og rettferdighet i Platons forstand.

Når nå økologisk økonomi kritiserer konvensjonell økonomi for å være destruktiv, så er det i tråd med postmodernistisk kritikk av opplysningstidens tenkning. Men i motsetning til postmodernistiske tenkere, har økologisk økonomi en lære om sammenheng, nettverk og samarbeid. Livet tolkes i et holistisk perspektiv, der livskvalitet står i sentrum, som en konsekvens av å leve mer moderat materialistisk sett, i pakt med naturen og de andre, i et levende nettverk, og med mer fokus på utvikling av kunstneriske egenskaper. Kretsløpet i naturen blir en modell for hvordan økonomi, kultur og natur kan leve side om side, og vevet i hverandre, som tre dimensjoner ved forholdet natur-mennesket, i en gjensidig forsterkende, dynamisk og skapende sameksistens. Der postmodernismen er fragmenterende i sitt vesen, i en permanent jakt på helheter som kan dekonstrueres og avsløres som noe annet enn det det gir seg ut for, er økologisk økonomi syntetiserende og helbredende, i en allestedsnærværende jakt på hva som reddes, dyrkes og repareres.

Men hvis det ikke blir noe rom igjen til subjektet, forsvinner også muligheten til kritikk innenifra, den dagen onde makter skulle klare å misbruke tenkningen til egen vinning. Uten sammenligning for øvrig, er nazismen bygget opp av flere begreper som ligner urovekkende mye på enkelte grunnleggende begreper i økologisk økonomi. Som at natur og mennesket er ett. Alt er en organisme. Mye kan tyde på at nazismen ble så stor og mektig nettopp fordi den er så vanskelig å kritisere fra innsiden, når du allerede betrakter forestillingene som sanne. Dermed blir denne tenkningen sårbar for en kollaps av fornuften, hvilket vi har sett eksempler på.

Kanskje kan Mehrens frykt for totalitet sammenlignes med forakten for borgerskapet hos Kierkegaard, eller spidsborgere som han kaller dem. De som bare gjør som alle andre, i blind tro på at de lever livet på den eneste mulige måten, uten å stille et eneste dyperegående kritisk spørsmål ved det hele. Alt virker så opplagt og evident, at det synes unødvendig å forholde seg tvilende eller kritisk, nettopp fordi vi har fått en blindsone på grunn av at enkelte grunnleggende begreper mangler.

Det som blir viktig innenfor den nye fornuften, er å bygge opp en evne til selvbeherskelse og kritikk. En evne til å forstå det *totalitærets* begynnelse. Økologisk rasjonalitet blir en begrenset fornuft. En midlertidig, historisk og kulturelt betinget fornuft som støter mot sine egne begrensninger.

Det radikalt nye, eller gjenoppdaget fra eldgammel visdom, er et *panpsykistisk* syn på virkeligheten. Tanken om at bevissthet ikke utelukkende er en menneskelig egenskap. Da er heller ikke transcendens/immanens-problematikken et typisk menneskelig paradoks, men noe vesentlig ontologisk ved væren selv. I praksis får det vidtrekkende konsekvenser. Det gjør dualismen uunngåelig. Tanken om at bevissthet, i betydningen forholdet mellom innside og utside, kan tenkes, og *bør* tenkes, som en evne som tilhører andre vesener, eller materien selv, gjør det også mulig å forestille seg muligheten for å bygge opp kritisk avstand, uten å måtte forutsette dualisme, i betydningen substansielle forskjeller mellom bevisstheten og verden for øvrig.

En fornuft som ikke har mulighet til selvkritikk, å vurdere seg selv fra en eller annen slags avstand, kan ikke regnes som fornuft, men som besettelse eller absolutisme. Kritikken forutsetter bevissthet og distanse, hvilket utfordrer, slik Mehren insisterer på, et holistisk verdensbilde. Men i og med panpsykismen, er det etablert et perspektiv som gjør det mulig å

forestille seg *væren-for* og *væren-i*, samtidig, å unngå Kants transcendentale subjekt for hvem verden viser seg som fenomener.

Spørsmålet er hvilken form kritikken kan ha. I Kants tradisjon er det mulig å tenke seg hva den økologiske fornuften ikke meningsfullt kan utsi, eller som hos Kant, felle dommer over uten å motsi seg selv. Kjernen i denne kritikken mener jeg bør komme fra dyp visdom og intuisjon, som jeg mener å kunne gjenkjenne hos både Mehren, Kierkegaard og Whitehead. En tanke om at det partikulære og konkrete har forrang for abstraksjon. I denne dypføyte erkjennelsen ligger det en mulighet til korreksjon når tenkningen og valgene beveger seg mot absolutter og ren abstraksjon som *fortoner seg* som virkeligere enn virkeligheten.

Del 4 Case Corona

Både årsakene til og måten å takle corona-krisen på, viser hvor dypt inne i et tradisjonelt paradigme vårt økonomiske og politiske system fremdeles er rotfestet. På mange måter et nett som snører seg sammen.

I del 1 vil jeg vise, ved å beskrive punktvis, hvordan en god del forhold som har blitt synligere gjennom krisen, henger sammen med tidens fornuft. En postmoderne, sterkt individualisert og saksorientert fornuft, i mange henseende en ansvarsløs fornuft, og kanskje i ferd med å miste grepet? For hva er vel egentlig en fornuft som i det store og det hele er irrasjonell?

I del 2 vil jeg forsøke å gjøre et nytt fornuftsbegrep operativt, og forsøke å vise i praksis hvilke fordeler et slikt nytt begrep om fornuften har.

Del 1 Tidens mekanistiske og individualiserte fornuft blir irrasjonell og farlig

Torsdag 12. mars 2020 ble det bestemt at landets skoler, barnehager og universiteter skulle stenges, samtidig som grensene mot utlandet lukkes og en god del restriksjoner på reising og møter mellom folk settes i verk. Det fører umiddelbart til en likviditetsskvis hos mange små og store bedrifter, samtidig som et stort antall mennesker permitteres fra jobb.

Det verst tenkelige scenario blir raskt synlig og kan beskrives kort som at etterspørselen etter enkelte varer og tjenester faller såpass mye og over tid at det forårsaker konkurser og en prosentvis arbeidsledighet som i neste runde vil skape en økonomisk depresjon, som i dag igjen ville forårsake en kollaps i finansiell sektor og en nedsmelting av økonomien som ikke ville ligne på noe hittil i historien.

Et politisk mål staker seg raskt ut: å uforbeholdent holde koken i økonomien. Å *holde hjulene i gang*, blir umiddelbart et munnhell blant lokale og nasjonale politikere. Med unntak av Rødt og MDG, som ikke engang ble invitert med i et forsøksvis samarbeide på Stortinget, dannet det seg raskt en tverrpolitisk enighet om å *trykke på den store knappen*. I følge Keynes, som er opphavsmann til denne politiske inngripen i en ellers markedsstyrt økonomi, følger det videre et ansvar for å avvikle disse virkemidlene i rett tid, når krisen går over, for å unngå gjeldsopphopning, overoppheting og bobledannelser. (Temin & Vines 2014, s. 103-106).

Det er i dag uenighet om vi har kommet ut av den forrige krisen enda, eller om økonomien fremdeles henger fast i dens senvirkninger. Rentene ble satt ned til like over null, og har siden befunnet seg på et historisk lavt nivå over en svært lang periode. Japan har for eksempel fått en egen versjon av ekspansiv krisepolitikk oppkalt etter seg, såkalt *Abeonomics*, som er en ekstrem variant av motkonjunkturpolitikk, uten å oppnå spesielt gode resultater. Kina på sin side har satt i gang enorme infrastrukturprosjekter og satset på en urbanisering uten historisk sidestykke, som har resultert i bygging av millioner av leiligheter, estimert til ca 50 millioner enheter, som står tomme, såkalte spøkelsesbyer. Rundt regnet 20-30 prosent av økonomien er knyttet til konstruksjon, et svært høyt tall sammenlignet med europeiske økonomier for eksempel, der det tilsvarende tallet ville ligge på ca 5-7 prosent.

Norge for sin del unngikk den store bølgedalen under finanskrisen. Oljeprisen kom seg raskt opp igjen, takket være de mange tiltakene i de store nasjonene. Derimot fikk norsk økonomi et slag i magen under oljepriskrisen i 2014, da oljeprisen sankt som en stein. En god del norske tiltak ble iverksatt da, og sikret på mange måter igjen norske arbeidsplassers avhengighet av internasjonal etterspørsel etter olje. I dag viser det seg at den satsningen har gjort norsk økonomi ekstra sårbar.

Lokal industri har stadig vekk fortsatt den samme trenden som har ridd vestlig økonomi siden 80-90-tallet, fra de første store bedriftene flyttet produksjonen til lavkostland, i dag inn i mange eksport-produksjonssoner, tilrettelagt for stor og billig produksjon. Færre og færre lokale produsenter finnes i dag. Landbruket preges av melke og storfeproduksjon, med større og mer sentrale enheter.

Økonomien skal reddes, slik vi kjenner den, kort og godt. Men redningspakkene som kommer gis på bakgrunn av en god del underforståtte premisser som ikke problematiseres.

Underforstått premiss 1

Den eneste mulig måten å redde samfunnet på er å redde økonomien slik den er bygget opp og måten den fungerer på. Det vil si redde de bedriftene og arbeidsplassene som umiddelbart og senere indirekte av den relative nedstengningen av samfunnet grunnet coronaviruset. I praksis, sørge for likviditet gjennom statelig garanterte lån og helikopterpenger, kjøp av selskapsobligasjoner og full lønn til permitterte arbeidere over så lang periode som mulig for å opprettholde kjøpekraft.

Underforstått premiss 2

Konkurser er svært uheldige og utelukkende et onde som bør unngås for enhver pris. De etterlater seg et kaos det er umulig å rydde opp i og er begynnelsen på at korthuset kollapse.

Underforstått premiss 3

Arbeidstakere har ingen interesse av å eie bedriftene selv og har heller ikke de evnene som kreves. Det behøves profesjonelle investorer med solid finansiell dekning og sunne eierinteresser.

Underforstått premiss 4

Bedrifter trenger å eksponeres for internasjonal konkurranse. Da går de små under som ikke er levedyktige uansett, og de større vokser og blir sterkere. Det leder til større industrielle klynger som vil få konkurransefortrinn, blant annet gjennom stordriftsfordeler, energisparing og oppbygging av en unik kultur for kompetanse på utvalgte områder. Denne strukturen er nødvendig for økonomisk vekst og videre teknologisk utvikling, som igjen utelukkende er av det gode.

Underforstått premiss 5

Det er bare *etterspørsel* som kan redde økonomien. (Temin & Vines 2014, s 106). Da blir vekst er ikke bare et ønsket scenario for økonomien, men et *sine qua non*, siden den høye andelen av gjeld i økonomien gjør det utenkelig at den kan fungere uten videre vekst. Alle andre scenarioer, som for eksempel en overgang til steady-state-økonomi, eller enda bedre, de-growth-økonomi, er illusoriske i absolutt forstand.

Konsekvenser

De nevnte underforståtte premissene utgjør samlet et handlingsrom. De peker også bakover i tid og det har akkumulert seg enkelte konsekvenser i ulike former. Som praksiser og strukturer, som igjen utgjør et situasjonsbilde som kunne vært annerledes, gitt en alternativ økonomi. Det har begrenset handlingsrommet på en måte som kanskje kan sammenlignes med *å ha malt seg opp i et hjørne*. Som vist tidligere er den konvensjonelle fornuften en del av kjernen i neo-klassisk økonomi som igjen dominerer samfunnet i større og større grad. Enkelte av konsekvensene peker seg sterkt ut.

Sentralisering

Sentraliseringen har ført til enorme enkeltelskaper med ofte svært høy gjeld, etter store investeringer, for å vokse, med det for øye å vinne ytterligere markedsandeler. Fornuften bak er bundet opp av at rasjonalisering og økt konkurranse alltid er av det gode. Flyselskapet Norwegian er et eksempel på et slikt selskap.

Høy gjeld og ingen buffer, ingen resiliens

Den store underliggende faren er en ny finanskriser hvor bankene går over ende. Bankene, og gjeld, har hatt en nøkkelstatus i gjenoppbyggingen av den globale økonomien siden finanskrisen i 2008. Sentralbankene, og bak dem, bekymrede stater, har garantert lave renter, og med det, et ønske om økte investeringer og lån, både privat og til større og mindre selskaper. Kreditt er viktig, men ikke uten styring og en form for fornuft som kan forutsi og demme opp for eventuelle uheldige virkninger av uhemmet kredittvekst.

Det underliggende målet om økonomisk aktivitet og vekst for enhver pris har gått på bekostning av å bygge opp ulike typer buffere eller på andre måter gjøre økonomien motstandsdyktig mot sjokk. En form for rasjonalisering av driften har ledet til et prinsipp om at dødsøner i driften ikke tolereres. Låst kapital i form av lager og sparekapital, som er fornuftig under kriser, sees på som et onde. Også kapital i form av produksjonslokaler, arbeidere og driftsutstyr er i utgangspunktet et onde som bør reduseres i så stor utstrekning som mulig. Det har ledet til former for produksjon der *outsourcing* har vært et nøkkelord. Naomi Klein beskriver denne trenden i *No Logo*. (Klein 2001). Det leder til en åpen økonomi der varer og kapital i alle former flyter fritt i et globalt nettverk, men som er alt annet enn resilient.

Krisen har åpenbart hvor lite livsviktig utstyr har vært på lager og hvor avhengig man er av produksjonen i spesielt Kina. Samtidig har mange spurt seg om hvor selvberget vi er med hensyn til matproduksjon.

Lønn, velferd, konsum og komfort

Den grunnleggende tanken om at andre sitter med ansvaret, og at den beste måten å delta i økonomien og samfunnet på er å passe seg selv, har ført til spesielt navlebeskuende deltakere i arbeidslivet. Det er selvrealisering som gjelder, ofte også med ønsker om høy lønn og status. Lønnen skal dekke et økende konsum, i alle retninger. I *Storulvssyndromet* skriver Thomas Hylland Eriksen om det paradoksale forbrukssamfunnet, som tross synkende grensenytte, øker i omfang. Til tross for dokumentert synkende livskvalitet siden 1950, synes forbrukersamfunnet å følge en egen indre logikk, der fornuften er frakoblet dypere eksistensielle spørsmål. (Hylland Eriksen 2008, s 115-143). Det synes å ha blitt en selvfølge at den eneste veien til lykke og tilfredshet går gjennom utvidet konsum, og dermed som logisk konsekvens, ensidig fokus på høyere og sikrere lønn.

I forlengelse av dette, er det bred konsensus om å gjøre grep i økonomien som fører til kortsiktig økonomisk vekst, og dermed økte inntekter for flere, selv om det også er kjent at denne veksten har en høy pris i ulike former som er utførlig behandlet andre steder.

Ingen endringsvilje eller evne

De ulike tradisjonelle grepene og praksisene, som for eksempel høy grad av spesialisering, har ført til et særskilt rigid og stivt samfunn, hvor få egentlig har oversikten og kan se bevegelsene i sammenheng. Det fører i andre hånd til et svært lite endringsvillig samfunn, men også med liten *evne* til endring. Rollene er sementert og det er små marginer.

Selvrealisering, outsourcing og de ubehagelige jobbene

Det ligger i tiden at det ubehagelige og krevende bør out-sources. Det er et høyt krav om selvrealisering og arbeid som ikke tillater (forestilt) personlig utvikling og vekst, blir upopulære og gjerne utført av immigranter og sesongarbeidere. Mangelen på arbeidskraft i jordbruket, der mye har gått til spille på grunn av at sesongarbeiderne ikke har kunnet reise dit, viser det.

Maskespørsmålet

I Urix på lørdag 9.mai 2020 spør journalist Kjersti Strømmen om hva motstanden fra vestlige land til bruk av maske som forebyggende tiltak mot viruset skyldes. At nettopp å ta på seg maske oppleves som det vanskeligste og tilnærmelesvis utenkelige tiltaket i denne delen av verden, kan være et tegn på vår sterkt individualiserte fornuft. Markedsøkonomien har intensivert ansiktet som kontaktflaten med væren. Dermed blir å tildekke ansiktet smertefullt, som på sett og vis å bli utslettet. I vår semiotisk pregede hverdag, der kroppen også har blitt språk (Skårderud 2000), med mindre direkte erfaring og mer språk, og uavhengighet har ontologisk status, oppleves ansiktet som det eneste virkelige kontaktpunktet med livet. For å gjøre det enklere, har enkelte designere sydd masker som skal uttrykke individualitet. Men selv det går tregt. I en sosial virkelighet, der sosiologiske og psykologiske begreper har blitt en del av hverdagsspråket, og vi er vant til å lese hverandre som bøker, om hvilke livsvalg vi har tatt, om vi har lyktes eller mislykkes, formørker maskene tilværelsen til det uutholdelige, til en slik grad at den biologiske døden er å foretrekke. Eller som kineserne sier: *De er visst mer opptatte av rettighetene sine enn å være i live.* (Urix på lørdag 09.05.2020).

En av fellene det moderne mennesket har gått i, er å forskyve virkelighetsbildet gjennom sosiale medier som for eksempel nettopp *facebook*. (Vetlesen & Willig 2017, s. 35). På sett og vis har ansiktet og den virkeligheten som presenteres i sosiale medier, blitt virkeligere enn virkeligheten selv, inkludert naturen, som *er* alt biologisk liv, inkludert oss, og en forutsetning for alt det sosiale. Da blir også synet på hva død er forskjøvet. Fra biologi til sosial overflate.

Cruise-ship-economy

Dagens situasjon gjør det meningsfullt å sammenligne økonomien med et cruiseskip. Det er mekanisk, behøver oppdrift og framdrift. Det er klassedelt, med sementerte roller. Det er avhengig av inputs med tanke på mat, materialer og energi og etterlater seg voldsomme mengder avfall og forurensning. Om bord dreier alt seg om forlystelser. Men for at noen skal ha det fryktelig gøy, må andre jobbe hardt for lav lønn, med andre ord, *ofre seg*. Skipet er bygget i et lavkostland, samme er materialene skipet er bygget med, elektronikken og maten som konsumeres. Sjøfolkene om bord kommer stort sett fra Filipinene. Når det bryter ut dødelig smitte, er det ingen steder å gjemme seg, og de som er lavest nede, får det dårligste helsetilbudet. Men det er også kanskje der etter hvert det utvikler seg immunitet, og der vaksinen kan hente sine råstoffer, slik under poliosmitten.

Cruiseskipet har indre fysikk bestående av statiske krefter gjennom materialer det er bygget av, og en sosial overflate som følger bestemte regler. Sammen skaper de indre og ytre forutsetninger for målet med cruiseskipet, *blind fråtsing for utvalgte*. Bankene sørger for å opprettholde de ytre kreftene ved å distribuere lån. Jo mer lån, jo mer gjeld, og tyngden øker. Samtidig øker produksjonen, oppdriften, gjennom investeringer, mer produktivitet og flere penger i omløp, skipet vokser. Befolkningsvekst og ny teknologi fører til produktivitetsvekst og en større økonomi. Samtidig fører stadig sterkere ytre krefter til en slags frenetisk kappløp med tiden. For ikke å kollapse når presset på de indre forholdene har nådd en slags grense, *fatigue*, det øyeblikket Daly beskriver som når videre vekst er negativ, forsøker sentrale myndigheter å manipulere den økonomiske virkeligheten gjennom å forandre på betingelsene. Lavere rente og kvantitativ lettelse. Mange har sammenlignet denne medisinen med amfetamin. (Warren 2011).

Titanic passer godt som en metafor for fornuftens kollaps og matematikkens og fysikkens overtak på samfunnet og for en økonomi bygget på mekaniske prinsipper. I 1912, som nå, er det en klar tendens til å ha en kjerne av velbehag, nytte, prinsipper for sosial oppdeling i klasser, offerpersoner og en isolasjon i forhold til naturen som helt sentrale karaktertrekk ved økonomien. Økonomien dreier seg om å henvise alle til sin plass og sørge for at alle er i frenetisk aktivitet, bortsett fra deltakerene i de øverste sosiale lagene, som nyter fruktene av alles innsats.

Coronaviruset har åpenbart skapt en flenge langs skipssiden. Hvor lang den er og om de konstruerte skottene som skal isolere vannet som kommer inn er nok til å holde båten flytende, gjenstår å se. I mellomtiden forsøkes det panisk å lappe på flengen med alle tenkelige midler. Målet er underforstått og underkommunisert, vagt, å reprodusere et system som rettferdiggjør seg selv.

Fornuftens rolle

Det er eiendommelig å observere at fornuften er satt helt til side, som sedvanlig kanskje, men denne gangen er det helt åpenbart. I det de ulike helsemyndighetene i de forskjellige land viser til faglig ekspertise bak sine beslutninger, er det synlig for alle å notere seg at noe har kollapse, siden de velger helt ulike løsninger. De nekter å innrømme at beslutningene befinner seg på et nivå der instrumentell og tradisjonell vitenskapsbasert fornuft kommer til kort. I valget mellom liv og økonomi. Det vises febrilsk til ekspertene, til forskerne og

professorene, slik av vi aner at det ikke egentlig er noen som tar beslutninger. Det er systemet selv, eller vitenskapen, som, av gammel vane, er blitt ensbetydende med fornuft.

Del 2 Økologisk fornuft

Det som har gått galt, historien til den økonomiske siden av coronakrisen har dype røtter. Mange har nå fått erfare, på godt og ondt, særlig det siste, hvor sårbare samfunnene er, med tanke på produksjon av viktige varer og avhengighet av et globalt marked.

Den fornuften som ligger til grunn for neo-klassisk økonomi, er som allerede vist, knyttet til et dypere mytologisk lag. Den har dermed dype røtter i en kollektiv underbevissthet som gjør det nærmest uhørt å foreslå alternative løsninger. Sårbarheten og fallhøyden økonomien nå står i, har årsaker i en gjenstridig tro på økonomisk utvikling i betydningen vekst, men også avstand til naturen, indre og ytre, og ikke som kvalitativ utvikling. Ikke nok med det. Økonomiens indre kjerne består av pseudo-fornuft. Matematikk og vitenskap forkledd som fornuft. Dermed er også alle fritatt for ansvar.

Sårbarhet i en globalisert og sentralisert økonomi

Vinn eller forsvinn, spis eller bli spist er uttrykk som ofte høres i næringslivet. Det skal gjenspeile en for mange uunngåelig virkelighet, vitenskapelige lover for økonomien. I tråd med disse forestillingene forsøker selskapene utrettelig å effektivisere, kjøpe opp eller slå seg sammen med konkurrenter, utvikle stadige forbedringer eller nye produkter og tjenester, gjøre arbeidstakerene mer kompetente, mer kreative, tilgjengelige, sosiale, utholdende og konkurransedyktige. De søker en *edge*, et konkurransefortrinn.

Et annet aspekt ved denne virkeligheten, som har blitt svært synlig gjennom coronakrisen, er det Naomi Klein har kalt for offerpersoner. Hun mener at det ikke bare er et skjult premiss i økonomien, men en underforstått og underkommunisert betingelse for at systemet skal fungere. Det ble en tradisjon og sedvane fra spanjolene og portugiserne slaktet store grupper urinnvånere i Søramerika og beslagla gullet og sølvet deres og fraktet det til Europa til slavehandelen på det Afrikanske kontinent og kolonialiseringen, der alle de mektigste nasjonene deltok. Det dreide seg i stor grad om å kontrollere områder for å få fraktet rikdommer hjem. Den første verden har aldri egentlig forlatt prinsippet om at noe må ofres, i betydningen natur og befolkninger, for at det skal blomstre andre steder. Oversatt til dagens forhold har det i det siste blitt tydeligere hvor skoen trykker. Grovt sett går det an å dele det som ofres inn i to kategorier. Ytre natur og menneskelige forhold.

Det er vel dokumentert andre steder hvordan det ser ut for den ytre naturens del, men jeg skal kort kommentere andre typer offerpersoner som har blitt mer iøynefallende, spesielt gjennom coronakrisen. Norge ser ut til å være relativt godt posisjonert til å takle en slik viruspandemi, med den nedstengningen som følger, med et system som sikrer inntekt ved permitteringer og oppsigelser, samt et godt utbygd helsevesen. Den svarte delen av økonomien er også liten sammenlignet med andre land. Men når vi beveger oss sørover, til land i det som kalles tredje verden, inkludert de såkalte *failed states*, er situasjonen en ganske annen. For de syriske flyktningene i Libanon og Tyrkia er situasjonen spesielt vanskelig. De har gjerne inntektene sine fra skyggesiden av økonomien, og tydelige ofre når all aktivitet skrus ned. Med et dårlig utbygd skolesystem, helsevesen og sosialsystem, med stort innslag av korrupsjon, en høy andel uskolerte unge demografisk sett, finnes mange perfekte regioner for utplyndring med tanke på billig produksjon og eksport av billige råvarer. Det hele kontrolleres av en kombinasjon av korrupte politikere og multinasjonale selskaper. Når de nå møter coronakrisen med full tyngde, avsløres disse åpne sårene i sin fulle bredde. De som stenges ute fra arbeidsplassen mister inntekt og får lite tilbake gjennom svært mangelfulle hjelpeprogrammer, men enda verre er de stilt de som jobber i gråsonen. Vekst i økonomien andre steder og globalt sett, er helt avhengig av produktivitsvekst og stadig lavere priser, relativt sett, på innsatsfaktorer som arbeid og råvarer i disse områdene.

Men også i de regionene som normalt blir omtalt som første verden, blir mennesker ofret i stadig større grad. Mangel på et godt utbygget offentlig helsesystem, liten kompensasjon ved bortfall av inntekt og ingen eller svært lav realvekst i lønninger, er kjennetegnende på hvordan økonomisk vekst har blitt prioritert framfor å utvikle samfunnet. USA er et godt eksempel her, men også Storbritannia og Australia følger ikke langt bak. Et press nedover har blitt stillet over tid og er vanskelig å dokumentere direkte, siden det er mulig å hele tiden skylde på andre årsaker til depresjoner, selvmord, spisevegring, utbredt ensomhet og stor økning i salg av såkalte lykkepiller.

Resiliens

Det selvorganiserende prinsippet og overskuddet som selvorganiserende nettverk gir, leder til strukturer som tåler sjokk. En økologisk fornuft ville også raskere ha identifisert seg med og smeltet sammen med de organiske prinsippene for den nye økonomien. For spørsmålet som blir sentralt her er: Hva er en fornuftig tolkning av begivenhetene og hva er de mest fornuftige løsningene på utfordringene?

Det som blir helt åpenbart hvis en skal betrakte begivenhetene i et perspektiv fra økologisk økonomi, er at krisepakken og logikken bak minner mer om galskap og tankeløshet, enn bærekraftige og gode løsninger på lang sikt. Det det strebes etter å opprettholde og holde flytende, det som er et livsfarlig skip i utgangspunktet, og ikke bare skip, men sted å være som prinsipp, avsondrethet, ufriheten, bevegelseshemmetheten, den sosiale tvangen, offerpersonene, det som kun tilrettelegger for et liv i tilsynelatende frihet og luksus for de veldig få, får status som en pasient som må reddes for enhver pris.

Anledningen er en gylden mulighet til å skape forutsetningene for en sunnere økonomi basert på desentraliserte samarbeidende nettverk. Åpent system og et kreativt og fleksibelt sinn. Gjenoppbyggingen må ta tak i produksjonsstrukturen, overkonsumet, produksjonsdesignet og energiforbruket. Det betyr å dyrke fram en økonomi med lokal småskalaproduksjon av alle typer varer, fra mat og klær til forbrukselektronikk. Materialvalg og livsyklusanalyser bør ligge i bunn. I stedet for å støtte næringsstrukturen slik den er per i dag, burde vi som samfunn bygge støtteordningene på enkelte kriterier, slik at en ny og sunnere form for næringsstruktur kunne vokse fram.

Men siden det ikke finnes en klar oppskrift for overgangen til den økologiske økonomien, blir økologisk fornuft et nøkkelbegrep. På alle nivåer, lokalt, regionalt og statlig, privat som offentlig, vil et nytt syn på hva fornuft faktisk består i, kunne trekke beslutningene i en ny retning.

I løpet av krisen har et aspekt blitt særlig tydelig. Det kommuniseres direkte og indirekte at det beste er å ikke gjøre noen ting. At alt skal bli som før. I stedet for å kommunisere tydelig behovet for en ny næringsstruktur og oppmuntret til dialog og kreativitet, understrekes det kontinuerlig at alt skal bli som før. Det leder til at begivenhetene til en viss grad omfortolkes til en slags type ferie, og fører til et enormt behov for å komme seg opp på hytta.

Tiltakene som er satt i gang virker konstraintuitive. De strider med dype intuisjoner. Statens som går inn i rollen som en garantist mot dårlige tider virker som en veldig symbolsk handling som betyr at næringsstrukturen slik den er i dag, er såre vel, det er den vi satser på, mer av det samme. (Kampevoll 2020). Hvilket er å se bort fra, i en veldig fornektende bevegelse, alle innvendingene mot konsumbasert økonomisk vekst som har nærmest eksplodert de siste årene. Ved å anvende intuisjon som en av fornuftens kilder, i stedet for å fornekte den, er å vekke en veldig kraft. Det ville springe enhver i fjeset omgående hvor lite gjennomtenkt måten skipet blir reddet på er.

Fremmedgjøringen fortsetter. Hver og ens partikulære stemme forstummes, i enda større grad, fordi midlene er så mektige og forpliktende. Det ville vært mer fornuftig å la bankene gå overende, bruke tiltaksmidlene til å støtte de ansatte i oppkjøp fra konkursbo og starte nye bedrifter de eier selv. Utopi som kilde til fornuft gir en spenning mellom potensialitet og aktualitet.

The coral reef economy

For illustrasjonens skyld igjen vil jeg forsøke å bruke en metafor for å visualisere poengene. Vi kan forestille oss en mulig fremtidig økonomi som et korallrev. Åpen, uten definerte roller, ikke mulig å se hvor det begynner og slutter. Avhengig av ytre forhold som vanntemperatur, syrenivå i havet, generelt biologisk liv, fritt for forurensende stoffer, i balanse med og i symbiose med andre økosystemer. Et dynamisk og komplekst og selvorganiserende system avhengig av et uoversiktlig antall ytre og indre faktorer, men i tilsynelatende balanse.

Med utgangspunkt i økologisk fornuft, hvor blant annet fantasi, intuisjon, inderlighet og helhetsorientering beskriver hvordan vi faktisk reflekterer og tar beslutninger, er det mer motiverende for handling å lage en plan selv, i dialog og utveksling av ideer, enn å følge ferdige instruksjoner og oppskrifter, som i stedet for å være produktive, ofte leder til ansvarsfraskrivelse, fremmedgjøring og demotivasjon.

Jeg forestiller meg at økologisk fornuft, som en bedre beskrivelse av tenkningens natur, kan spille en sentral rolle i *overgangen* til en annerledes organisert økonomi.

Underforstått premiss 1

Konkurser behøver ikke bety kollaps av økonomien og samfunnet. Snarere tvert imot. Det er behov for et systemskifte, fra en *cruiseskip-økonomi* til en *korallrev-økonomi*. Det betyr at enkelte bedrifter bør gå konkurs, siden de har blitt bygget opp på usunne forutsetninger, som svært høy gjeld for å vokse, sentralisert drift og et eierskap som gjør ansatte til utskiftbare innsatsfaktorer. Konkursen i denne partikulære sammenhengen behøver ikke bety kollaps av samfunnet, men en anledning til å organisere økonomien på en mer bærekraftig måte.

Et slikt grep kan lede til en del utfordringer og omveltninger, men det behøver igjen ikke bety undergang. At det ikke finnes en ferdig oppskrift for fremtidens løsninger, at ingen faglig ekspertise kan løse de dyptgripende endringene som må til, men at løsningene heller kan finnes gjennom lokale nettverk, samarbeid, livsglede og kreativitet. Det er evner som dype intuisjoner, engasjement, innlevelse, lyst, samarbeidsglede, helhetsorientering, fantasi, utopisk

tenkning og bottom-up initiativ som må komme i sentrum, ikke undertrykkes som vanlig av en såkalt vitenskapelig fornuft.

Underforstått premiss 2

De ansatte ønsker og har evner til å eie de bedriftene de jobber i.

Underforstått premiss 3

Bankene kan og bør spille en mer aktiv rolle i en overgang til en mer bærekraftig og en desentralisert økonomi. Cultura Bank i Norge og Ekobanken i Sverige er eksempler på slike banker som har en dypere filosofi der de argumenterer for et utvidet ansvar i forhold til natur og sosiale forhold. (Weber, O. & Remer S. 2011).

Avslutning

Økologisk økonomi krever en fundamental endring i måten vi betrakter og forstår verden, naturen og oss selv på (Jakobsen 2019). Mitt utgangspunkt er at fornuftsbegrepet er sentralt i det gamle paradigmet for konvensjonell økonomi og kan på sett og vis betraktes som et *point of departure*. Historisk sett kan dette fornuftsbegrepet spores tilbake til rasjonalistene, med Platon og Descartes som de fremste talsmenn. Men også den empiristiske tradisjon, med Hume og senere de logiske empiristene i front, der de nettopp kritiserer fornuftens erkjennelsesevner, har spilt en viktig rolle. Det skal etter hvert vise seg at empiristenes metafysiske skeptisisme skal virke eroderende på begrepet om ansvar. Mange empirikere, særlig økonomer, innså selv dette tidlig og forsøkte å redde et subjektsbegrep på andre måter, uten kanskje å lykkes helt. Det gjelder både Hume, Smith og Hayek.

Økologisk økonomi bygger på en helt annen tradisjon, med røtter i myter som står i et motsetningsforhold til de myter jeg påstår ligger under for det konvensjonelle økonomiske paradigmet.

I oppgaven har jeg vist hvordan fornuftsbegrepet historisk sett har forandret innhold. Ikke nødvendigvis som et speilbilde av ledende akademikere, men heller ofte av misforståelser og forenklinger og av historiske, sosiale, økonomiske, kulturelle og materielle forhold. Det fornuftsbegrepet som er interessant er jo ikke det akademiske og filosofiske, men det som faktisk blir brukt av den alminnelige mann, slik det forstår seg selv, i en partikulær historisk kontekst.

Samtidig har jeg vist hvor skjørt fornuftsbegrepet er og hvor sentralt det er i forhold til forståelsen av forholdet mellom natur og mennesket. At det til tider har sviktet totalt, i det jeg har kalt en kollaps, der det ikke lenger blir sentrum for ansvarlige beslutninger, men heller en ansvarsfraskrivelse i total forstand. Jeg har også forsøkt å argumentere for hvordan fornuftsbegrepet forholder seg til et dypere lag av myter.

Konklusjonen er at det er *fornuftsbegrepet* i den konvensjonelle økonomien, eller *mangelen* på et, som økologisk økonomi i grunnen definerer seg i forhold til, og ikke den konvensjonelle økonomien som sådan. Et slikt konvensjonelt fornuftsbegrep slik det er operativt i dagens økonomiske system, kan beskrives på mange måter. Instrumentell rasjonalitet eller vitenskapelig fornuft er to eksempler. Poenget er uansett at dypest sett handler dette fornuftsbegrepet om å *fornekte naturen* (Vetlesen 2015, 2019), både den ytre og den indre, og slikt sett også være en dyp form for selvfornektelse.

Et nytt fornuftsbegrep i økologisk økonomi vil derfor styrke faget og skape et tydeligere demarkasjonskriterium for hva som skal regnes for god og dårlig økologisk økonomi.

Litteratur

Abraham David *Becoming Animal* Green Letters Studies in Ecocriticism 2012

Berdinesen, Hein *Cassirer og Heidegger i Davos: Heideggers Kant* Norsk filosofisk tidsskrift
Volume 43, 2008

Berry, Christopher J. *David Hume* Bloomsbury Publishing 2013

Blanchard, Pascal m. fl. *Inside human zoos* Arte France 2018

Bonaiuti, Mauro *From bioeconomics to degrowth : Georgescu-Roegen's "new economics" in eight essays* Routledge 2010, New York

Boye, Ebba *Virkelighetsflukten –mer pluralisme i økonomifaget* Nytt Norsk Tidsskrift
Volume 36 01/2019

Bowers Terence N. *Shelters and Enclosures in Joseph Conrad's HEART OF DARKNESS*, The
Explicator 2013, 71:4, 309-312

Bjørkvold, Jon-Roar *Det musiske mennesket* Freidig Forlag 1989

Caldwell, Bruce *Hayek's challenge: an intellectual biography of F.A. Hayek* University of
Chicago Press 2004

Capra, Fritjof ; Jakobsen, Ove D. *A conceptual framework for ecological economics based on systemic principles of life* International Journal of Social Economics 2017, Volume 44,
pp.831-844

Castro, Eduardo Viveiros de *Cannibal Metaphysics* Univocal Minnesota 2014

Costanza, Robert *Science and Ecological Economics: Integrating of the Study of Humans and the Rest of Nature* Bulletin of Science, Technology & Society, 2009 Volume 29, s. 358-373

Costanza, Robert ; Cumberland, John H ; Daly, Herman ; Goodland, Robert ; Norgaard, Richard B ; Kubiszewski, Ida ; Franco, Carol *An introduction to Ecological Economics* CRC Press LLC 2014

Davie, E. & Mettler, P. *Becoming animal* Maximage / SDI Productions Ltd 2018

De Bono, Edward *Tenk kreativt i lederskap* Gyldendal Norsk forlag 1986

Descartes, René *Discours de la méthode* Gf-Flammarion Paris 1992

Firchow, Peter E. *Envisioning Africa: Racism and Imperialism in Conrad's Heart of Darknes*
The University Press of Kentucky 2000

Foucault, Michel *Tingenes orden* Aventura Forlag Oslo 1996

Franco, Marco P.V *Searching for a Scientific Paradigm in Ecological Economics: The History of Ecological Economic Thought, 1880s–1930s* Ecological Economics Volume 153, 2018

Gneriussen, Willy *Å forstå det moderne: Framskrittstro, rasjonalitet, ambivalens og irrasjonalitet i diskursen om modernitet* Tano Aschehoug 1999

Gneriussen, Willy *Modernitet, fortrylling og magi – Konstruksjon av det «nye» Nord-Norge* Sosiologisk tidsskrift Volume 16, 2008

Hodgson, Geoffrey M. *Thorstein Veblen: The Father of Evolutionary and Institutional Economics* Cambridge University Press 2012

Hoon, S m.fl. *How do resource mobility and group size affect institutional arrangements for rule enforcement? A qualitative comparative analysis of fishing groups in South Korea* Ecological Economics Volume 174, 2020

Hverven, Sigurd *Individets frihet, i fellesskapet, på jorda: Med G.W.F. Hegel og Hans Jonas fra dødens ontologi henimot en levende frihet* Masteroppgave i filosofi ved Universitetet i Oslo 2015

Hverven, Sigurd *Naturfilosofi* Dreyers Forlag Oslo 2018

Hylland Eriksen, Thomas *Storeulvsyndromet: Jakten på lykken i overflodssamfunnet* Aschehoug 2008

Kaiser M. m.fl *The power of green defaults: the impact of regional variation of opt-out tariffs on green energy demand in Germany* Ecological Economics Volume 174, 2020

Kampevoll, Fredrik *Én av tre bedrifter med koronahjelp var i minus allerede før krisen* NRK.no 19.05.2020

Klein, Naomi *No Logo* Flamingo 2001

Klein, Naomi *Sjokkdoktrinen: Katastrofefekapitalismens fremmarsj* Forlaget Oktober 2007

Klein, Naomi *Dette forandrer alt-Kapitalismen mot klimaet* Forlaget Oktober 2015

- Knowles, Jonathan *Vitenskap, rasjonalitet og common sense* Cappelen akademiske forlag 2000
- Jakobsen, O. Storsletten, V. Amasale T. *Circular Economy – Reducing Symptoms or Radical Change?* Philosophy of Management, 4/5/2019
- Jakobsen, Ove *Anarchism and ecological economics: a transformative approach to a sustainable future* Routledge 2019 (1)
- Jakobsen, Ove *Økologisk økonomi –Et perspektiv fra fremtiden* Flux Forlag 2019 (2)
- Jakobsen, Ove *Transformative ecological economics: process philosophy, ideology and Utopia* Routledge 2017
- Mann, Thomas *Nietzsche I lys av vår tid* Cappelen Forlag Oslo 1963
- Matson, E. W. & Doran, C. *The Elevated Imagination: Contemplation and Action in David Hume and Adam Smith* Journal of Scottish Philosophy, Volume 15, 2017
- Mehren, Stein *Myten og den irrasjonelle fornuft. Del 1 og 2.* H. Aschehoug & co 1977 og 1980
- Mehren, Stein *Det forseglede budskap: et essay om jeg-dannelse i lys av postmodernisme, mystikkog kjønnsroller* Aschehoug 1992
- Morris, Theresa *Hans Jonas's Ethic of Responsibility: From Ontology to Ecology* State University of New York Press 2013
- Nafstad, Petter *Pasjoner og personer: en analyse av David Humes lære om de menneskelige følelsene* Cappelen akademiske forlag 1999
- Nagel, Thomas *The View from Nowhere* Oxford University Press 1986
- Ohaneson, Heather *Voices of madness in Foucault and Kierkegaard* International Journal for Philosophy of Religion, Feb 2020, Volume 87, s. 27-54
- Ombrosi, Orietta *The twilight of reason: W. Benjamin, T.W. Adorno, M. Horkheimer and E. Levinas tested by the catastrophe* Academic Studies Press Boston 2012
- Palmieri, Fulvio *Il pensiero sostenibile –Per un'epistemologia del divenire* Meltemi editore Roma 2003

Reinhard, Henning *Knowing the Right Thing, but Not Doing It - Knut Hamsun's Markens grøde in the Anthropocene*. NORDEUROPAforum - Zeitschrift Für Kulturstudien, 2018, 16-43.

Reisman, David. *Alfred Marshall's Mission* (Routledge Revivals), Taylor & Francis Group, 2011.

Roobavannan m.fl. *Sustainability of agricultural basin development under uncertain future climate and economic conditions: A socio-hydrological analysis* Ecological Economics volume 174, 2020

Rousseau, J. *Discours sur les sciences et les arts ; Deux lettres à Malesherbes ; Les rêveries du promeneur solitaire*. New York (State): Doubleday, 1961.

Schaanning, Espen *Fortiden I våre hender: Foucault som vitenshåndtør* Bind 1 Unipub forlag 2000

Schaanning, Espen *Lykkens politikk –Fransk opplysningstid og synet på menneske og straff hos Helvetius* Akademika Forlag 2013

Shockey, Matthew *Heidegger's Descartes and Heidegger's Cartesianism* European Journal of Philosophy Volume 20, 2012

Skjerdal, Karl *Kings Bay: Mennesker og makter*. Oslo: Aschehoug 1964

Skjervheim, Hans *Deltakar og tilskodar* Instituttet for sosiologi Universitetet i Oslo 1975

Skjeseth, Heidi T. www.nrk.no/urix/smitten-sprer-seg-i-afrika_-over-1000-dode-av-covid-19-1.14987139 NRK.no 19.04.20

Skårderud, Finn *Den fenomenale kroppen; anti-Descartes: den britiske skulptøren og billedkunstneren Antony Gormleys radikale kroppskunst* Tidsskrift for Norsk psykologforening, 2011, Vol. 48, nr. 7, s. 632-649

Skårderud, Finn *Sultekunstnerne* H. Aschehoug & co, Oslo 2000

Spash, Clive L. *The shallow or the deep ecological economics movement?* Ecological Economics Volume 93, 2013

Spash, Clive L. *A tale of three paradigms: Realising the revolutionary potential of ecological economics* Ecological Economics Volume 169, 2020

- Stalsberg, Linn *Det er nok nå: hvordan nyliberalismen ødelegger mennesker og natur* Forlaget Manifest 2019
- Steiner, Rudolf *Frihetens filosofi* Antropos 1992
- Storsletten, Vivi & Jakobsen, Ove *Development of Leadership Theory in the Perspective of Kierkegaard's Philosophy* Journal of Business Ethics 2014
- Stølen, Thomas Arne Johan *Vetlesen: The Denial of Nature. Environmental Philosophy in the Era of Global Capitalism* Agora Volume 33, 2016 (1)
- Stølen, Thomas Arne Johan *Vetlesen: Studier i ondskap* Agora Volume 33, 2016 (2)
- Thanassekos, S & Scheld, A *Simulating the effects of environmental and market variability on fishing industry structure* Ecological Economics Volume 174, 2020
- Temin, P & Vines, D *Keynes: useful economics for the world economy* The MIT Press Massachusetts 2014
- Urix på lørdag 09.05.2020 NRK <https://radio.nrk.no/serie/urix-paa-loerdag/NREP02001920/09-05-2020>
- Verdibørsen 04.04.2020 <https://radio.nrk.no/serie/verdiboersen/MKRD05008420/04-04-2020>
- Vetlesen, Arne Johan *Cosmologies of the Anthropocene -Panpsychism, Animism, and the Limits of Posthumanism* London Routledge 2019
- Vetlesen, Arne Johan *The denial of nature: environmental philosophy in the era of global capitalism* London Routledge 2015
- Vetlesen, Arne Johan *Nyliberalisme – en revolusjon for å konsolidere kapitalismen* Volume 29 Agora 2011
- Vetlesen, Arne Johan *Pain* Reaktion, London 2009
- Warren, Peter *Bearnie Speed Freak* <https://www.peterwarren.no/2011/04/bernie-speed-freak/>
- Washington, H & Maloney, Michelle *The need for ecological ethics in a new ecological economics* Ecological Economics Volume 169, 2020
- Weber O. & Remer S. *Social banks and the future of sustainable finance* Routledge 2011

Zsolnai, L. Ims, K. Pedersen, L. *How Economic Incentives May Destroy Social, Ecological and Existential Values: The Case of Executive Compensation* Journal of Business Ethics 2014
Volume 123, s. 353-360

Zsolnai, Lazlo *Seminar* Corvinus University of Budapest 18-21 september 2017